АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ И МУЗЕЙ ПРИ БАН
КОМИТЕТ ЗА ИЗКУСТВО И КУЛТУРА
Отдел " Музеи и паметници на културата "

РЕЗЮМЕТА НА ОТЧЕТИ ЗА РАЗКОПАНИ ОБЕКТИ ПРЕЗ 1972 ГОДИНА

XVIII Национална археологическа конференция
27-30 май 1973, Нова Загора

София
1973

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ И МУЗЕЙ ПРИ БАН
КОМИТЕТ ЗА ИЗКУСТВО И КУЛТУРА
Отдел "Музеи и паметници на културата"
ОКРЪЖЕН СЪВЕТ ЗА ИЗКУСТВО И КУЛТУРА - СЛИВЕН

XVIII национална археологическа конференция
27-30 май 1973, Нова Загора

РЕЗЮМЕТА НА ОТЧЕТИ ЗА РАЗКОПАНИ ОБЕКТИ ПРЕЗ 1972 ГОДИНА

София
1973

Под редакцията на

проф. ВЕЛИЗАР ВЕЛКОВ и н.с. ВЪРБИНКА НАЙДЕНОВА

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ПРАИСТОРИЯ 7

П. Детев (Пловдив), Разкопки на селищната могила "Малтепе" при с. Огняново........................ 9

П. Детев (Пловдив) - Разкопки в м."Асарлъка" при с. Златовръх......................................11

Ан. Пейков (Пловдив) - Разкопки на неолитното селище в Кърджали.......................................13

П. Станев (В. Търново) - Разкопки в западната индустриална част на В. Търново........................15

М. Чичикова (София) - Разкопки на раннотракийското селище при с. Пшеничево, Старозагорски окръг....................................16

II. АНТИЧНОСТ 19

А. Балканска (София) - Разкопки на Калиакра............... 21

В.Велков, Ал.Милчева, Зл. Гочева, Л.Гетов (София), Н.Танчева, Ж.Попов (Ямбол) - Разкопки в тракийския град Кабиле................................. 24

В.Велков, Зл.Гочева (София) - Разкопки на тракийската крепост "Чертиград"......................... 26

Х.Джамбов, М.Матеев (Пловдив) - Разкопки при строежа "Разширение централна поща" в Пловдив......... 28

Цв.Дремсизова (София) - Разкопки на тракоримски некропол край с. Вишеград, Кърджалийски окръг.. 29

Цв.Дремсизова (София) - Разкопки на тракийската крепост край с. Вишеград, Кърджалийски окръг.. 30

Т.Иванов и колектив (София) - Разкопки в Улпия Ескус........31
И.Карайотов (Бургас) - Могилни погребения в района на нефтохимическия комбинат край Бургас........34
И.Карайотов (Бургас) - Разкопки в центъра на Айтос........36
Г.Китов (София) - Тракийска могилна гробница край Каварна........37
В.Любенова (Перник) - Разкопки на късноантична постройка в двора на ДЗС - кв. Даскалово - Перник........37
К.Маджаров, И.Йовчев (Хисар) - Казармените постройки на античния град край Хисар........38
В.Найденова (София) - Римската вила при с. Кралев дол, Пернишки окръг........40
В.Найденова (София) - Тракийски могилни погребения при с. Гела, Смолянски окръг 41
Д.Николов (Ст. Загора) - Античен комплекс в Стара Загора........41
Л.Русева-Слокоска (София) - Разкопки в Кюстендил........42
Б.Султов (В. Търново) - Разкопки край Павликени........46
М.Чичикова, Ал.Милчева, В.Божилова (София), Б.Султов (В.Търново), И.Василчин (Свищов) Разкопки в източния сектор на Нове........47

III. СРЕДНОВЕКОВИЕ 49

И.Алексиев (В. Търново) - Разкопки на Царевец-обект XIII (северозападна крепостна стена)........51
В.Антонова (Шумен) - Разкопки на шуменската крепост........53
Л.Бобчева (Толбухин) - Средновековен некропол край с.Хитово, Толбухински окръг........55
Л.Бобчева (Толбухин) - Средновековно българско селище в м."Кованлъка" при с.Топола, Толбухински окръг........56
В.Василев, Г.Китов, Г.Кузманов, И.Сотиров (София), А.Салкин (Каварна) - Проучвания на нос Чиракман при Каварна........58

В.Василев, М.Цонева (София) - Проучвания на крепостта Урвич при с.Боженица, Софийски окръг........ 59
В.Вълов (В. Търново) - Разкопки на Царевец - обект XIV........ 60
В.Вълов (В. Търново) - Разкопки на църквата "Свети четиридесет мъченици" - В.Търново........ 61
П.Гатев (София) - Разкопки на средновековното селище и некропол край с. Ковачево, Пазарджишки окръг........ 63
С.Георгиева (София) - Разкопки в Мелник........ 64
Х. Джамбов (Пловдив) Р.Морева (Асеновград) - Разкопки на Асеновата крепост........ 65
Ц.Дремсизова, Д.Джонова (София) - Разкопки на Царевец - обект IX........ 66
Т.Ковачева (Плевен) - Разкопки в м."Градището" - Кайлъка в Плевен........ 68
Е.Манова (София) - Разкопки на средновековната крепост при Никопол........ 69
А.Маргос (Варна) - Разкопки на късносредновековна църква в с. Хърсово, Разградски окръг........ 70
С.Михайлов (София), И.Балкански (Кърджали) - Средновековна крепост при с. Гугутка, Кърджалийски окръг........ 71
С. Михайлов (София), И.Балкански (Кърджали) - Средновековна крепост при с.Вишеград, Кърджалийски окръг........ 72
Я.Николова (В.Търново) - Разкопки на църквата "Св. Димитър" във В. Търново........ 73
Х.Нурков (В.Търново) - Разкопки на Царевец - обект V........ 75
Т.Овчаров (Казанлък), П.Станев (В.Търново) - Разкопки на Царевец - обект IIIA (терасата - източно от Патриаршията)........ 76
А.Попов (В.Търново) - Разкопки на Царевец - обект XV........ 77
П.Станев (В.Търново) - Разкопки на Царевец - обект XI........ 78
Й.Чангова (София) - Разкопки на Пернишката крепост........ 80
Й.Чангова (София) - Разкопки на Ловешката крепост........ 81
М.Ковачева (София) - Археомагнитни изследвания на интензитета на древното магнитно поле в България........82

I ПРАИСТОРИЯ

П. ДЕТЕВ (ПЛОВДИВ)

РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА "МАЛТЕПЕ" ПРИ С. ОГНЯНОВО

През есента на 1972 г. проведохме спасителни разкопки на селищната могила "Малтепе", намираща се на 3 км югоизточно от с. Огняново, Пазарджишки окръг. Могилата се намира на една тераса до десния бряг на р.Марица. Има диаметър при основата 80 м и височина 2,50 м. По-голямата част от нея беше унищожена от ОПУ в Пазарджик за пръстта ѝ, с която са издигани диги за мост над р.Марица при с.Хаджиево, Пазаржишки окръг. Беше останала само северозападната ѝ част с периферни удължения на юг и изток. За да се спаси каквото може и да съберат данни за бита и културата на населението, което е живяло в селището, ОИМ в Пазарджик предприе спасителни разкопки. За целта бяха отпуснати 4000 лв. и проведохме разкопки под ръководството на ст.н.с. П. Детев от Народния археологически музей в Пловдив и със сътрудничеството на В. Мацанова, уредник в ОИМ - Пазарджик, необходимия помощен персонал и 20 работници.

Най-напред разкопахме и проучихме останките от селището в северозападния край на могилата с южното периферно удължение, където културният пласт е висок от 0,50 до 1,20 м, а след това - останките на могилата около електрическия стълб. В културния пласт на северозападния край на могилата открихме 4 слоя (нива или хоризонти), а около електрическия стълб - 6 слоя с височина на културния пласт 2,50 м. От това се вижда, че селището е възстановявано и изгаряно 6 пъти. Глинените съдове, фрагменти и други материали, които открихме, показват, че то е съществувало през къснобронзовата епоха и е загинало в началото на желязната епоха.

Освен това през време на разкопките установихме, че от западната страна селището още при възникването му е било укрепено с ров, дълъг 21 м, широк 3,4 м и дълбок 2 м, който впоследствие бил запълнен със смет.

След набиването на първите колове, които очертават подовете на жилищата с абсидовидно-извити задни части, крепящи дървените конструкции на четирискати сламени покриви, населението копало от ями в селището жълточервеникава пръст, примесена с груби пясъци и чакъл и с нея изпълвало на дебелина 20-30 см подовете на жилищата и пространството между тях. Пръстта се мокрела и трамбовала, за да стане по-твърда и непропусклива и след това се доизграждали стените на жилищата. Това се установи от единствения запазен под на жилище, който открихме в първия слой на западния край на могилата, дълъг 6,80 м и широк 5 м. До югозападния и северозападния му ъгъл имаше ями, в едни от които открихме урнено погребение с обгорели кости на дете и части от 3 глинени съда.

По същия начин са били изградени основите на жилищата от другите 3 слоя в западния край на могилата. Върху останки от подове на жилища от втория слой открихме две пещи, 2 зърнохранилища, два напълно запазени пода на жилища и останки от каменен зид, граден с тухли и червен хоросан до северния край на могилата, дълъг 60 м и широк 1 м. Южно от него открихме останки от други зидове на сгради, части от тухли, червен хоросан, керемиди, питуси и две мраморни оброчни плочки на Хера.

Подът на южното жилище от втория слой беше ориентиран с абсидата си на юг, а входът му - на север. Той имаше дължина 8,60 м, ширина 4,70 м. До северния му ъгъл се намираше подът на едната пещ, а на север от нея - северният край на под от жилище, чийто абсида беше на изток, а входът му - на запад, дълъг 6,80 м и широк 4,60 м. Към източния край на пода имаше огнище,а около абсидата на жилището и южната му страна глинена площадка, широка 1,3 м с наклон към огнището.

По подовете на жилищата и в сметта, която е хвърляна между тях,открихме оръдия за производство, направени от камък, рог и кост, глинени съдове и фрагменти, други предмети, направени от глина, кости от домашни и диви животни, калъп за леене на бронзови брадви и други предмети. Те отговарят напълно на къснобронзовата култура на селищната могила Разкопаница при с. Маноле, Пловдивски окръг.

Определящ белег на "Малтепенската култура" са кантаровидните чаши, фрагментите от кантаровидни съдове с две високи дръжки, аскосите, конусовидни цедилки, глиненият съд от типа на "Приямовото златно съкровище", чайникоподобните глинени съдове и други видове глинени съдове.

Техни паралели у нас са намерени в селищната могила при с.Юнаците, Пазарджишки окръг, при с.Кирилово, Старозагорско, селата Езеро, Ценино и Нова Загора, Сливенски окръг, и другаде.

Що се отнася до произхода на населението на селището, можем да предположим, че е тракийско, тъй като носителите на бронзовата и желязната култура в Тракия са били траките. Това се подтвърди от стратиграфската и културната приемственост, която открихме между културните пластове на бронзовата и желязната епоха в селищната могила Разкопаница при с.Маноле, Пловдивски окръг.

П. ДЕТЕВ (ПЛОВДИВ)

РАЗКОПКИ В М. "АСАРЛЪКА" ПРИ С. ЗЛАТОВРЪХ

Необходимостта от оправяне трасето на асфалтирания път от р. Сушица до разклона за с.Златовръх, Пловдивски окръг, наложи да се разкопае и проучи част от южния склон на терасата Асарлъка, намираща се до реката. Определеното за разкопки място обхващаше част от територията на едно старо селище, което съществувало с прекъсвания от каменния период до XIV в. от н.е. То било укрепено, поради което носи името Асарлъка. За целта ОПУ в Пловдив отпусна 5000 лв. Ръководството на разкопките беше възложено на ст.н.с. П. Детев и в сътрудничеството с н.с. Ст. Пейков от НАМПд., Едвард Бохос Кантарян - историк, Кръстю Лазаров - фотограф на музея, трима технически помощници и 20 работници разкопките бяха проведени в обсега на трасето на новия асфалтов път по научно-стратиграфския метод с план-квадратна мрежа. Разкопа се и се проучи трасето на новия път на дължина от изток към запад 50 м, широчина до 20 м и дълбочина от 0,50 до 1,20 м, колкото е дебелината на културния пласт. Той лежеше над пласт от жълточервеникава глина, примесена с пясък и чакъл, дебел до 3 м, а под него се намират меки варовици. По-голямата част от културния пласт беше разбъркан на дълбочина до 60 см при реголване на лозе на манастира "св. Неделя". На три места открихме подове на сгради-полуземлянки.

Предполагахме, че през време на разкопките ще открием следи от къснонеолитно селище, каквото открихме през 1946 г., но на такова не попаднахме, тъй като преди 6-7 години този път пак е поправян и е унищожена югозападната част на терасата, където беше селището.

В най-горния слой на почвата открихме над 230 кремъчни конкреции и отломъци, някои от които напомнят недоправени или счупени кремъчни върхове, стъргалки и ножовидни острия. Те са направени от недоброкачествен, пъстроцветен кремък, донасян от м."Дупките" при с.Избегли, Пловдивски окръг. Такива се намериха навсякъде не само в почвата на разкопаната площ, но и в сондажа, който направихме на върха на Асарлъка, дълъг 15 м, широк 5 м и дълбок 2,5 м. Този факт ни кара да допуснем, че тук хората са правили кремъчни оръдия, но през коя епоха на каменния период е станало това, е много трудно да се установи. Допускаме, че това е станало в началото на късния палеолит, тъй като някои от счупените кремъчни оръдия напомнят на такива и почвата, в която се намират, е от тази възраст на палеолита. В нея бяха разкопани 34 ями и 3 пода на сгради. В ями 3, 4, 5 и 7, а така също и на върха на Асарлъка в сондажа открихме под на жилище с глинени съдове и фрагменти от желязната епоха и основа на крепостна стена, а в другите 30 ями намерихме фрагменти от старобългарски съдове и накити. Всички ями имат плоски дъна и цилиндрична форма с диаметри от 1 до 2,50 м и дълбочина от 0,50 до 2 м, а само старобългарската яма 1 беше с форма на пресечен конус. Отворът ѝ се намираше в глинен под на сграда.

Северният под на сградата е ориентиран с дългата си страна от изток към запад, дълъг 15 м, широк 5 м. Той е разделен на 3 помещения с входове на юг. Поради големия наклон на терасата на юг строителите на сградата са копали откъм северната страна на дълбочина до 1,50 м, а от западната и източната страна от 0,50 до 1,50 м. Изглежда, че тази паянтова сграда-полуземлянка е била жилище. До северната стена на западното помещение открихме скамейка, а на пода му 8 глинени съда, железен косер и нож. В един съд открихме зъби от прав дарак.

Подът на другата сграда се намираше в южния край на изкопа. Той също е ориентиран с дългата си страна от изток към запад, дълъг 5,6 м и широк 5 м. До северната стена на сградата имаше беседка, в двата края на която се намираха по две цилиндрични ямички, а в средата на пода една яма, оградена със зидове. Той има същата направа като първата сграда-полуземлянка.

Подът на третата сграда-полуземлянка се намираше между другите две. Основата ѝ беше почти квадратна, със страни 2,60 и 2,50 м. Основите на западната, южната и източната стена са иззидани с ломени камъни. По подовете на втората и третата сгради-полуземлянки намерихме фрагменти от старобългарски глинени съдове, накити и железни предмети.

Резултатите от разкопките показват, че на терасата са правени кремъчни оръдия в началото на късния палеолит. Към края на бронзовата епоха на това място е възникнало селище, което с прекъсвания съществувало през желязната епоха, римското владичество, ранновизантийската и старобългарската епоха от X до XIV в. от н.е.

А. ПЕЙКОВ (ПЛОВДИВ)

РАЗКОПКИ НА НЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В КЪРДЖАЛИ ПРЕЗ 1972 ГОДИНА

В продължение на десет години върху неолитното селище, намиращо се в центъра на Кърджали, за втори път се извършват спасителни разкопки. Те се проведоха от 7 юни до 22 септември 1972 г. Определената за застрояване площ засяга североизточната периферия на селището и поради обстоятелството, че горните жилищни хоризонти, с дебелина 1,50 м бяха иззети предварително с машини, наложи се квадратната мрежа да обхваща и сектори извън изкопа за сграда. Така предназначената за разкопки площ достигна 1,050 кв. м, като в частта извън изкопа беше разкрит само I жилищен хоризонт. Проучването на обекта се извърши под научното ръководство на Праисторическия отдел на Народния археологически музей в Пловдив, с активното съдействие на Окръжния исторически музей - Кърджали.

Дебелината на проучвания културен пласт в изкопа за сграда варираше между 2,20 и 2,00 м. От тях 0,90 м принадлежат на I жилищен хоризонт. Най-голямата дебелина на II хоризонт е 0,42 м, на III - 0,37 м, на IV - 0,20 м и на V - 0,30 м.

Върху отделни участъци от терена за селище първите заселници извършили обряд, придружен с изгарянето на слама. След приключването на ритуала цялата площ, определена за построяването на жилището, била застлана със жълто-зелена пръст, която запълнила дори същ, била застлана със жълто-зелена пръст, която запълнила дори съществуващите тогава земни пукнатини. С такава пръст не били покрити само уличните платна. Техният калдъръм от речни волуни лежи направо върху тогавашния чернозем. Планировката на селището е ориентирана изток-запад и север-юг, съобразена с магнитния, а не с действителния север.

Жилищата са построявани непосредствено до улицата. Изключение прави само едно жилище от I хоризонт, чийто двор откъм улицата е ограден с плет от вертикално набити дървени колове. Всички жилища са двустайни и правоъгълни с изключение пак на едно и също от I жилищен хоризонт. Първите обитатели са ползували жилища с по-големи размери.

От оръдията за производство интерес предизвикват трите части от обсидиан, а също така и опитите за пробиване на теслички, изработени от зелен яспис. Във всеки случай късовете от мрамор, ахат и яспис, предназначени за украшения, са пробивани. Към оръдията за производство ще трябва да причислим и жълто-зелените камъни с улеи, предназначението на които не е изяснено.

Откритите многобройни и разнообразни други материали показват, че земеделието било основен поминък на населението, а животновъдството, ловът, риболовът, предачеството, плетачеството, тъкачеството и редица още дейности не само допълват това занятие, но са и негови производни.

За богатата душевност на първите земеделци по поречието на р. Арда можем да съдим по голямото разнообразие на форми, цветове и орнаментация при направата на керамичните произведения, употребата на различно и диференцирано облекло, придружено със съответните атрибути на украса, като огърлици, гривни и амулети, а също така и от антропоморфната и зооморфната пластика, култови лампи, глинени печати, фалуси, някои предмети от различен материал и с неопределено предназначение и не на последно място от погребалните обичаи.

Някои форми на жилища, част от оръдията за производство, много от предметите, обслужващи култа и ритуала и естествено поддържащи надстроичните явления нямат аналогии в нашата страна.

Селището в Кърджали е обитавано само през време на неолитната културна група Караново I, но хронологически се отнася малко по-късно. Обаче развитието на живота тук има своята пълна аналогия с първите четири села в Азмашката могила, където двете групи Караново I и II съществуват едновременно.

В началото на V хилядолетие пр. н.е. животът в праисторическото неолитно селище в Кърджали бил прекъснат от бедствено наводнение.

П. СТАНЕВ (В. ТЪРНОВО)

РАЗКОПКИ В ЗАПАДНАТА ИНДУСТРИАЛНА ЧАСТ НА ВЕЛИКО ТЪРНОВО, ПРЕЗ 1972 ГОДИНА

При едно обхождане на района в западната индустриална част на Велико Търново в брега от дясната страна на новостроящата се магистрала Велико Търново-квартал "Чолаковци", н.с. Богдан Султов забелязва петно от праисторическа землянка. Веднага започнаха спасителни разкопки под ръководството на н.с. Богдан Султов. Методическа помощ по време на проучването оказа н.с. Никола Ангелов. Разкопките се проведоха под непосредственото и постоянно наблюдение на Петър Станев.

Целта на разкопките бе да се проучи останалата неразрушена при строителството част на праисторическа землянка. Късната есен и лошото време не позволиха цялостното ѝ проучване.

Землянката е вкопана в жълто-кафява глина на дълбочина 1,40 м. Археологическите материали - керамика, каменни оръдия на труда, животински кости и мазилка, са неравномерно, но изобилно разпръснати в целия културен пласт. От глинените съдове преобладават фрагментите от дълбоки паници. Украсени са с: вертикални прави и дъговидни врязани линии, груби релефни прави и дъговидни линии, геометрични фигури, канелюри и точковиден врязан орнамент. Намериха се и части от глинени култови масички с богата орнаментация.

Въз основа на разкрития археологически материал може да се заключи, че землянката е обитавана през късния неолит, а намереният керамичен и друг материал синхронизира землянката с Караново III от селищната могила при с. Караново.

М. ЧИЧИКОВА (СОФИЯ)

РАЗКОПКИ НА РАННОТРАКИЙСКОТО СЕЛИЩЕ ПРИ С.ПШЕНИЧЕВО, СТАРОЗАГОРСКИ ОКРЪГ, ПРЕЗ 1972 ГОДИНА

Разкопките на раннотракийското селище при с.Пшеничево, Старозагорски окръг, през 1972 г. се извършиха от 7 до 28 август под ръководството на ст.н.с. Мария Чичикова от АИМ и участието на Диана Гергова-Домарадска, аспирант по раннотракийска археология в АИМ, магистър Мечислав Домарадски от Краковския университет и Дикран Балабанян, уредник в ОИМ в Хасково. С цел да се установи стратиграфията и характера на културата в различните сектори на селището бяха направени три сондажа в югоизточната половина на обекта. Два от сондажите бяха заложени в периферията - сондаж II на брега на Оряховска река, която огражда селището от изток и сондаж IV на брега на Коленска река, която го огражда от запад. Сондаж III бе заложен между тях на най-високата точка на терена. Той има размери 10 х 2 м и е ориентиран север-юг. Пръстта от повърхността до 2,60 м дълбочина е еднородна - чернозем, в който въз основа на характера на керамиката и на слоевете от горяла подова и стенна мазилка успяхме да разграничим три културни пласта. Горният е дебел 0,80 м и съдържа голямо количество керамика, работена на ръка, с тъмносива или черна повърхност, украсена със спирали, с вдлъбната украса от меандровидни мотиви, с канелюри и други. Срещат се в изобилие и фрагменти от груба кухненска керамика с релефни ленти, разчленени с ямички, езичести израстъци и т.н. Керамиката от този пласт не се отличава от керамиката, откривана досега в горните пластове на Пшеничево, датирани от нас в раннохалщатската епоха.

Следващият пласт също е дебел около 0.80 м и достига до 1,60 м дълбочина. В него, на дълбочина 1,30 м се откри дебел пласт от мазилка на разрушено жилище край западната стена на изкопа. Мазилката обхваща едно пространство с дължина около 4 м и ширина 0,60 м, като продължава на запад в неразкопаната част на терена. До мазилката и върху нея се откриха фрагменти от два съда с широко устие, равно дъно и дебели стени. Снабдени са били с четири дръжки, разположени на кръст под устието - две лентести и две езичести. Един пояс в горната част на съдовете има добре огладена и излъскана повърхност със сиво-кремав цвят, докато долната част е с извънредно груба и неравна повърхност. Мазилката има дебелина 0,30 м. В северния й край се откри съд-питос, лепен на ръка, на място, с диаметър 0,30 м. При опожаряването на жилището стените му са се изпекли и така са се запазили. Зад питоса, над мазилката, при почистване на западната стена на сондажа се откри горна част на съд, обърнат с устието надолу, който представя част от съда, намерен при мазилката. В този пласт се откриха и няколко фрагменти от паница с черна излъскана повърхност и улейче при устието, както и украса от снопчета от отвесни врязани или релефни линии. Един голям фрагмент от съд е снабден с отвесна лентеста дръжка с конусовиден израстък при извивката. Керамиката от този пласт намира близки паралели в пласта от средния бронз на Циганската могила в Нова Загора, която се разкопава от н.с. Румен Катинчаров. Като се има пред вид консервативността на керамиката от бронзовата епоха, може да се допусне, че тези форми и орнаменти, характерни за Средния период на бронза, са продължили да съществуват и през късния бронз, от което време трябва да датираме долния пласт на Пшеничево. Третият пласт обхваща пространството под мазилката на жилището до края на чернозема - от 1,60 до 2,60 м дълбочина. Керамиката в него силно намалява и не се отличава от средния пласт. В квадрат III_2 в чистата девствена пръст, която има светложълт цвят, се очерта петно с кръгла форма от яма с диаметър 1,10 м, която прониква на 0,70 м дълбочина в жълтата пръст. На дъното й се откри камък от ръчна мелница. От досегашните проучвания може да се заключи, че селището Пшеничево I от късния бронз е било разположено в югоизточната част, която е била добре защитена от двете реки. Животът тук е продължил и през раннохалщатската епоха, като селището се е разширило на северозапад, където ясно личат около 15 петна от опожарени мазилки от жилища. Тяхното проучване ще бъде обект на следващите проучвания.

II АНТИЧНОСТ

А. БАЛКАНСКА (СОФИЯ)

РАЗКОПКИ НА КАЛИАКРА ПРЕЗ 1972 ГОДИНА

Системни археологически разкопки и подводни проучвания се извършват на Калиакра под ръководството на АИМ БАН, съвместно с ОИМ в Толбухин, от 1965 година. В резултат на многогодишната работа на колектив с гл.ръководител н.с. Г. Джингов - АИМ БАН, са разкопани значителен брой обекти.

През отчетната година разкопките бяха съсредоточени на обект № 10 в южната част на носа, под ръководството на зам.гл.ръководител Ана Балканска - АИМ БАН, със сътрудничеството на Р. Бошнаков - зав.археологическата база "Зеленка" на н.Калиакра, Т.Никова - архитектурен техник при АИМ БАН; участвуваха и 4 студенти-специализанти по археология от ВТУ "Кирил и Методий".Работи се с две смени (по 25 дни) с участието на средношколска бригада от Толбухин през юли и август. Разкопки се извършиха и на обект № 4 - площите югоизточно от средновековната църква; където под ръководството на Г. Кузманов - АИМ БАН,се работи 14 дни с 18 бригадири дневно.

Обект № 10 обхваща терена непосредствено зад средновековната най-южна стена, при най-тясната част на носа, поради което тя е и най-къса (ок.30 м) и е отделяла именно тази част в самостоятелно, доминиращо по стратегическото си местоположение укрепление. Системни разкопки тук започват за първи път през 1969 г. с цел да се разкрият строителните останки и проучи терена във вътрешността на крепостта, която до земетресението през 1901 г. е представлявала забележителна старина.

Във вътрешността на крепостта, където през XIУ в. се е издигала владетелската резиденция на Добруджанското княжество, бяха открити в силно разрушено състояние архитектурни останки от средновековната епоха. Изпод развалините на по-късни преустройства за нуждите на турския гарнизон след ладането на крепостта се очертаха основи на помещения от архитектурен комплекс. По начин на градеж (двулицев от ломени камъни на кал, дебелина на стените 0,50-0,7 м) и преобладаващите находки - фрагменти от сграфитокерамика и други, той датира от епохата на Втората българска държава; по план се отнася към архитектурния тип на средновековните замъци в България от това време.

Тук бяха намерени останки от значителни строежи от античната епоха и за първи път монументален градеж от елинистическата епоха.

Установено бе, че крепостната стена, преграждала само от север, откъм сушата, иначе недостъпната със стръмните си брегове крепост, отстои на разстояние от 5 до 10 м южно от третата, найюжна средновековна крепостна стена.

Разкрита бе античната крепостна порта, с фланкиращата я от запад кула. Възстановявана, преустройвана и поправяна многократно, тя е съществувала през елинистическата епоха (IV-III в.пр.н.е.), късноелинистическата и ранноримската епоха (края на I в.пр.н.е. - началото на I в.от н.е.) и късноримската и ранновизантийската епоха (IV-VI в. от н.е.). Вътре в крепостта бяха открити останки от жилища и други сгради, отнасящи се към тези епохи.

Тези открития локализират вече със сигурност укрепеното тракийско селище на Калиакра именно в най-южната част на носа. Покъсно селището се е разраснало и през късната елинистична епоха укрепената част е превърната в акропол. През късната античност на това място се е издигал вътрешният кастел на крепостта.

На обект № 10 бяха разкопани около 625 кв.м на дълбочина средно 1 м (скална повърхност).

В разкопаната част бяха открити строителни останки, масов битов материал и други находки от елинистическата, римската, средновековната епоха (Втора българска държава) и периода на османското владичество. Всички находки бяха намерени в силно фрагментирано състояние, със следи от опожарявания, масови разрушения и безогледно ограбване на строителния материал, който също така е бил и многократно преизползуван.

Средновековна епоха. Очертава се една улица, която върви успоредно на западната страна на средновековния ограден зид, тясна, каменна настилка. Източната й страна се ограничава от външната стена на сграда; в градежа на каменните основи (двулицев градеж от ломени камъни на кален разтвор, дебелина на стената 0,50 м) е вградена каменна малка печка, съградена от плочи, изправени отвесно; в пепелта вътре бяха намерени фрагменти от сграфитокерамика. Подобна печка бе открита и във външната северна стена на архитектурния комплекс, при портата. В югозападната част на заграденото пространство бяха разкопани основите на друга сграда, състояща се от 4 помещения. Разкопките в този сектор разкриха сложна картина на редуващи се и застъпващи се нива, особено добре изразени в многослойни каменни настилки. Забелязва се също, както използването на постари основи, така и вторична употреба на строителен материал. Сред масовия керамичен материал тук преобладават фрагменти от съдове от XIII-XIV век. Подобна е картината и в източната част на обекта. Тук също се очертават каменни основи на сгради, улични и дворни каменни настилки. В средата на едно правоъгълно помещение се разкри четвъртито съоръжение (страни 0,90 х 0,70 м), вкопано в пода и отгоре обрамчено с каменни плочи. В югоизточния ъгъл на същото помещение се разчисти под на огнище.

Антична и късноантична епоха. В новоразкопаната част следите от елинистическата епоха са напълно заличени по отношение на строителни останки. Керамиката е също слабо застъпена, и то почти само с амфорни фрагменти. Разкрито напълно бе източното вътрешно лице на откритата преди част от стена на елинистическа сграда. Тук бяха намерени както фрагменти от амфори, така и късове от стени на съдове, покрити с черен фирнис, а също така и с червен лак - от преходния период късноелинистическа-ранноримска епоха.

Много по-добре е изразена късноантичната епоха: разкрити бяха значителни сектори от канализационна система; каменни настилки от големи каменни плочи (страна до 1 м и повече и дебелина 0,10 м на хоросанова подложка с дебелина също 0,10 м). Между дребните находки правят впечатление фрагменти от стъклени съдове, между които и цветно стъкло. Намерено бе и парче от плоско дъно на керамичен църковен диск, покрит с червен лак и в средата гравиран кръст с разклонени краища. С производството на този вид изделия са известни някои византийски центрове в Северна Африка. Те датират от IV в. от н.е. Масовият материал се състои от строителна керамика и части от амфори - фрагментирани.

Османски период. При разкриването на югозападния ъгъл на оградния зид и южното му крило бе разкрита една подова каменна настилка, чието предназначение засега не ни е известно. В насипната пръст между нея и повърхността бяха намерени голям брой фрагменти от турска керамика и между тях отделни случаи на фаянс и порцелан с източен произход, както и дребни турски монети.

Най-важното откритие на този обект е лявата част от строителен каменен надпис на гръцки език от края на първата половина на IV в. от н.е. В него се говори за възстановяването из основи на тази част от крепостта при император Констанций II през 342 г. от н.е. Неговото, макар и кратко съдържание, хвърля нова светлина върху значението на Триса - къснoантичната крепост на Калиакра, като едно от редовно поддържаните звена в крепителната система на Източната империя и в един от най-уязвимите ѝ сектори - Малка Скития, за което централната власт в Константинопол полага специални грижи.

Обект № 4. Проучена бе площ от 150 кв.м, с което продължи разкопаването на сградите, разположени близо до църквата. Разкрити са нови части от субструкции на помещения. Разкритите останки от жилища принадлежат на основи на жилищни или стопански помещения и сгради от жилищен комплекс около средновековната църква на нос Калиакра. Откритата керамика е характерна за две епохи - къснoантичната (IV-VI в.) и средновековната (XIII-XIV в.) - главно сграфито и глазирана кухненска керамика.

В. ВЕЛКОВ, АЛ. МИЛЧЕВА (СОФИЯ), Н. ТАНЧЕВА; Ж. ПОПОВ

РАЗКОПКИ В ТРАКИЙСКИЯ ГРАД КАБИЛЕ (ЯМБОЛ)

През тази година колектив от научни работници от Археологическия институт, Института по тракология, при БАН СУ "Климент Охридски" и ВТУ "Кирил и Методий" с участието на ОИМ в Ямбол започна разкопки на тракийското селище Кабиле под главното ръководство на проф. Велизар Велков.

През тази година на обекта е работено на два сектора.

Н.с. Ал. Димитрова-Милчева откри в югоизточната част на града раннохристиянска базилика. Тя принадлежи към типа на раннoелинистическите едноапсидни трикорабни базилики, характерни за българските земи и изобщо за Балканския полуостров през IV-VI век.

В строежа на базиликата можем да различим няколко строителни периода. Към първия спада централната сграда - централен кораб, разделен от страничните с ритмично подредени бази за колони и едно предверие, разчленено на три. До северния кораб е разчистен баптистерий, разделен на две помещения. Към първия период спада и грамаден атрий. От юг на атрия и свързани с него са разчистени три помещения, вероятно от жилищен комплекс.

Вероятно по времето на голямото готско нашествие църквата е била разрушена и пристроена към края на V и началото на VI век. Затворени били пространствата между колоните, които оформят средния кораб. Страничните кораби в близост до апсидата били пресечени със зидове. Подовете и на трите кораба били покрити с мозайки, с геометричен орнамент, направени от кафяви, бели, жълти, зелени и сини кубчета. Подложката на мозайката се състои от няколко пласта и на места е запазена само тази подложка. Изцяло покрито с мозайка е било и едно от помещенията на нартекса. Базиликата от Кабиле е една от най-ранните безилики от нашите земи. По план и размери тя може да се приеме за епископска. Това намира подкрепа и в писмените сведения.

При разкопките бяха намерени и предмети, които говорят за по-късни нейни преустройства. Открити са и голямо количество тракийски материали, което е свидетелство, че градът е възникнал върху по-старо тракийско селище. Открити са и няколко амфорни печата и атическа и родоска керамика. В едно от помещенията на атрия бяха открити и много тежести за стан. На терена на разкопките се намери и част от мраморно торсо на Херакъл, оброчни плочки на Керос, Немезида. Трите нимфи и други.

При разчистването на северния ъгъл на атрия се намери вторично използвана каменна ара. На лицевата ѝ страна е поместен гръцки надпис - посвещение на Херакъл Агорейски. Това е първият епиграфски паметник, в който се споменава името на града. Той съдържа интересни данни за демографския характер и административна уредба на града през римската епоха и се датира съвсем точно от 144 година.

Разкопки на крепостната стена се проведоха под ръководството на гл. ас. Л. Гетов и ст.ас. Зл. Гочева. Бяха разкрити два сектора от укрепителната система на Кабиле през къснoантичната епоха. Проучена беше част от източната крепостна стена. Градена е от ломен камък с бял хоросан с добре замазани фуги. На това място се очертава един вход, фланкиран с два бастиона, издадени от двете страни на стената. Крепостната стена от двете страни на тези бастиони е била разрушена. От северната ѝ страна личи една по-късна приправка с много големи камъни, без спойка, само с външно лице. Същите големи камъни са наредени в една редица на един метър пред входа, като правят достъпа до него по-труден.

Разчистен бе и един сектор при югоизточния ъгъл на крепостната стена, където се откри част от многоъгълна кула, много силно разрушена на това ниво и част от крепостната стена, която върви на югозапад. Тук стената е градена в опус емплектон със спойка от бял хоросан. И в двата сектора стената е била разрушена от силен пожар което се чувствува от наблюдение на насипа, в който личат добре червени петна.

На север от крепостната стена, почти успоредно на нея, се откри по-късна стена, градена много по-немарливо, с подръчни материали, а също така и зидове от някаква по-късна постройка. И тези две съоръжения също са били унищожени от пожар.

Вероятно едновременно с крепостната стена от края на IV и началото на V в. е и разкопаният покрай нея некропол. Открити са 82 погребения предимно на деца до 15-годишна възраст. При едно от погребенията се откри и скелет на куче.

Гробовете са изградени, постлани и покрити с тухли и керемиди. Всичките са християнски - ориентирани изток-запад и без инвентар.

Материалите са предимно късноантични, но примесени с тях са и голямо количество по-ранни и предимно тракийски и вносни гръцки материали, което говори за следи от живот и от по-ранно време на същото място.

В. ВЕЛКОВ, ЗЛ. ГОЧЕВА (СОФИЯ)

РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКАТА КРЕПОСТ "ЧЕРТИГРАД"

През тази година завършиха разкопките на тракийската крепост "Чертиград" в етрополския Балкан.

Проучванията на крепостта продължиха пет кампании (1968-1972) под ръководството на проф. В.Велков и ст.ас. Зл. Гочева с участието на студенти от ВТУ "Кирил и Методий". През тази година се

доизясниха периодите на строежа на крепостната стена. Тя е градена първоначелно само над най-достъпната част на вододелната седловина, с един отвор за вход от югоизток. От всички други страни мястото е естествено защитено от спускащи се стръмно скали. В една по-късна епоха стената е изградена наново и е продължила на северозапад до края на достъпната част, до самата пропаст, като е оформила още един вход, който води вътре в селището, точно в неговия център. В една още по-късна епоха достъпът до този вход е преграден със стена, спускаща се стръмно по наклона на северозапад до отвесните скали.

И през трите периода стената е градена по един и същ начин - добре прилепени един в друг камъни без спойка. Заложена е направо на скалата и съобразена в плана си с терена.

Отбраната ѝ е била осъществена от четири, разположени от вътрешната страна площадки, които са били изградени в най-удобните за това места.

Вътре в селището са разкопани две групи помещения. Едните са непосредствено до крепостната стена и вероятно са били свързани с нейната отбрана. През тази година се уточни планът на няколко от тези помещения, които са свързани помежду си и образуват по-голяма постройка. Градени са от ломен камък, споен с хоросан и кал.

Вътре в селището също се разкопаха още няколко помещения, които повтарят плана на всички проучени до сега. Маркирани бяха и няколко помещения в гората, които не могат цялостно да се разкопаят поради дърветата, които растат над тях.

Тазгодишните разкопки потвърдиха датировката на крепостта, дадена при по-ранните кампании. Крепостната стена е градена и в трите си периода през късножелязната епоха. Преправки от по-късно време в нея не се откриха, но е просъществувала и използвана до края на античността, когато крепостта вече е престанала да играе някаква роля и е била изоставена.

Вътре в селището най-ранните постройки са от късножелязната епоха, но повечето от тях са от късната античност.

Х. ДЖАМБОВ - М. МАТЕЕВ (ПЛОВДИВ)

РАЗКОПКИ ПРИ СТРОЕЖА "РАЗШИРЕНИЕ ЦЕНТРАЛНА ПОЩА" В ПЛОВДИВ

При строежа на "Разширение централна поща", който е един от обектите, образуващи главните компонети в архитектурно градоустройственото оформление на централния площад в Пловдив,се извършват спасителни археологически разкопки. Тук на дълбочина от 3,00 до 5,00 м под сегашното улично ниво се разкриват значителни останки от монументалното строителство на античния Филипопол.

През 1972 г. се разкриха значителна част от масивен стилобат от сиенитни блокове и прикрепени към тях други, оформени в цилиндрични улеи каменни блокове. В разчистения, разкопан и проучен югоизточен участък на обекта се проследяват очертанията на голяма масивна обществена сграда с типичните белези на перистилно застрояване. Окрупнената инсула на този строеж е в пълно съгласие с предложената вече правоъгълна улична мрежа в този район на античния Филипопол.

В архитектурно-градоустройствената композиция на разкритите руини се установи стройна осова модулна система в окръглени антични мерки. Масивните основи, големите отстояния и отвори в конструктивната схема напълно съответствуват на богатото архитектурно и художествено оформление, което се подсказва от намерените мраморни детайли и фрагменти. Това дава основание да се приеме, че разкритите руини произхождат от голяма обществена сграда, представляваща главния момент от форумния комплекс на античния Филипопол.

От разкритата близо една четвърт част от цялата постройка ясно се изявява нейният архитектурен план. Разкритият стилобат е основата на колонадата (амбулациото), което обгражда обширна ареа, а чрез улейните каменни блокове се отводнява и хигиенизира. Вътре амбулациото се оформя от портала на помещенията (магазините, щандовете), които имат открити портали с представително оформление от облицовани от мрамор аркади.

На дълбочина от 1,17 м под нивото на каменните улеи и на 1,08 м под нивото на разкрития първоначално стилобат се констатира съответно друг каменен улей и друг стилобат, изработени от пясъчник.

За сега може да се приеме, че в живота на разкритата антична сграда са съществували няколко периода на възникване и преустройство. Намерените археологически материали, мраморни керамични фрагменти и монети (общо над 160 броя), както и от строителната техника на материали. вложени в зидовете, са явни белези за тези основни периоди. Безспорно те са свързани със съответни събития в историята на самия град.

Наличието на такава голяма постройка във форумния комплекс на античния Филипопол изяснява до голяма степен неговото първостепенно значение като средище на Тракия, чието архитектурно и градоустройствено оформление е било на високо художествено равнище.

Ц. ДРЕМСИЗОВА (СОФИЯ)

РАЗКОПКИ НА ТРАКОРИМСКИ НЕКРОПОЛ КРАЙ С. ВИШЕГРАД, КЪРДЖАЛИЙСКИ ОКРЪГ

През 1972 г. завършихме проучването на могилния некропол край с. Вишеград. В настоящия доклад даваме резултатите от двегодишните разкопки, тъй като обектът е окончателно проучен.

Могилният некропол се състоеше от 20 могили с височина от 0,20 м до 30 м и диаметри от 3,20 м до 30 м. Една част от могилите са натрупани само от пръст, а болшинството от камъни и пръст. Основите на всички малки могилки бяха оградени от каменни кръгове.

В резултат на разкопките получихме нови данни за погребалните съоръжения, за начина на погребенията и свързаните с тях ритуали, за етническия състав и социалното положение на племето, обитавало средното течение на р. Арда.

Погребенията във всички могили са извършени чрез изгаряне на мъртвите. Изгарянето е ставало върху първоначалното ниво или в плитки ями, с изключение на могили IV и XII. В последната е изграден гроб от плочи. Девет погребения принадлежат на деца и седем на възрастни. По време на изгарянето са били правени излияния. Натрупването на могилите се е съпровождало с ритуални угощения, за които говорят откритите обредни огнища.

Гробният инвентар е представен от съдове за храна и питие (панички, гърненца, стомни, амфори), балсамарии и стъклени чаши, оръжие (копия и ножчета), накити (обеци и пръстен) прешлени за вретена, монети и други. Монетите са от Фаустина Млада (161-180 г.), Юлия Домна (193-211 г.) и от Север Александър (222-235 г.). Въз основа на находките и монетите некрополът се датира от периода II-IV в.

В заключение трябва да изтъкнем, че въпреки силното влияние на римската култура във всички области на обществения и културния живот това влияние слабо се чувствува в погребалните съоръжения и ритуали на тракийското племе, живяло по средното течение на р. Арда. То дълго време е запазило своята самобитност и традиции от предримската епоха, изразени както в начина на погребенията, така и в редицата ритуали, които са го съпътствували. Към това трябва да прибавим и обичая да се натрупва могила върху гроба, който обичай е характерен за тракийските племена.

Некрополът се датира от втората половина на II до средата на III век.

Ц. ДРЕМСИЗОВА (СОФИЯ)

РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКАТА КРЕПОСТ КРАЙ С. ВИШЕГРАД, КЪРДЖАЛИЙСКИ ОКРЪГ

Крепостта край с. Вишеград е изградена върху възвишение, известно под името "Харман кая" или "Хисаря". Тя има неправилна форма с размери 170 м на 95 м. Масивен зид е бил изграден от източната и северната страна, сега силно разрушен.

През 1971 г. направихме три сондажа с цел да установим хронологическите граници на укреплението, а през 1972 г. започнахме редовни разкопки върху площ от 300 кв. м, която обхващаше и крепостната стена. Последната е градена от ломени камъни, наредени по дължина или ширина. Големите фуги са запълнени с по-дребни камъни и пръст. Основите са запазени на височина от 0,40-0,50 м - последните две редици. Стената бе разкрита на дължина 20 м. Външното лице на стената е обрушено, тъй като зидът върви по самия ръб на височината. При това положение основата има ширина 1,90 метра.

На 4 м под крепостния зид попаднахме на втора стена, която върви почти успоредно на първата, със слабо отклонение на югоизток. Тя е градена от ломени камъни, средни по размери. От вътрешната страна зидът няма лице, което се обяснява с обстоятелството, че е граден в наклонен терен. Засега не е ясно дали се касае за втори зид или за някаква кула.

В южната част на проучваната площ на дълбочина 0,25 м разкрихме основи от помещение със ширина 4,20 м, а дължината му засега не е установена. Основите са градени от ломени камъни и от тях е запазена само последната редица от камъни.

На дълбочина 0,40 м попаднахме на под от землянка, която продължава в непроучената площ. На 5 м започнахме разкриването на втори под от землянка.

В културния пласт открихме следните материали: 3 оръдия от камък, 49 бойни топки, 2 ножчета, 5 тежести, 6 прешлена, идол от глина, монета, няколко цели съда и над 7000 фрагмента. Последните произхождат от най-различни по техника, форма и предназначение съдове.

Изхождайки от стратиграфията на пластовете в проучения терен и от находките засега можем да различим три исторически епохи. Най-горните пластове, респективно най-късните, трябва да отнесем към епохата на римското владичество (III-V в.). Средните обхващат халщата, а най-долните, вероятно, бронза.

Все още е рано да дадем едно по-прецизно датиране, тъй като сме още в началото на нашето проучване.

Т. ИВАНОВ (СОФИЯ) И КОЛЕКТИВ

РАЗКОПКИ В УЛПИЯ ЕСКУС

Разкопките се проведоха от 2 юни до 25 август 1972 г. с прекъсване между 1-10 юли от колектив, съставен от АИМ на БАН (ст.н.с. Т. Иванов - ръководител, специалист-археолог А. Балканска и арх. Юл. Фърков) и ОИМ - Плевен (Ев. Генова, Т. Ковачева, Вл. Карамишев - фотограф и Ст. Даскалова - архитектурен техник). В разкопките взе участие Гергана Алексиева, студентка по история от Софийски университет. Разкопките се финансираха изцяло от ОИМ - Плевен.

Задачи на разкопките. През 1972 г. бяха поставени за разрешаване две основни задачи: 1. Изясняване плана и устройството на храмовия комплекс на Фортуна и страничните улици (кардинес); 2. Разкриване северния край на сградата, разположена непосредствено на север от храма на Фортуна.

Задача 1. Бяха открити нови данни за плана и архитектурното оформление на храмовия комплекс. Установи се, че храмът на Фортуна, построен през управлението на имератор Комод между 184 г. (когато станал "победител на британите") и 31.XII.192 г. (смъртта му), е използвал южната стена на северната сграда и следователно той е по-късен от нея. В югоизточния край върху източната улица беше открита част от източната външна стена на храмовия комплекс, която е била построена в смесена зидария - пояси от каменни блокчета (туфели) и пояси от по три реда тухли, свързани с хоросан, който съдържа късчета от червени тухли. Този начин на строеж се отличава от този на западната външна стена, запазена до 2 м височина, но без пояси от тухли. На западната стена се намериха на място фрагменти от фина помпеянско червена външна мазилка. На този фон са се откроявали белокаменната постройка на храма, перистилът и портикът. Бяха открити нови архитектурни части (касетирани плочи от тавана, корнизи и др.), които допълват представата за външния изглед на комплекса.

Бяха проведени разкопки източно и западно от храмовия комплекс, за да се открият предвижданите странични тесни улици - кардинес (север-юг). Наистина бяха открити двете улици по цялото протежение на храмовия комплекс (дъл. 50 м) с изключение на една тясна ивица от 14 м в северната част на западната улица. Западната улица е широка 3,60 м и е ограничена от запад от друга масивна обществена сграда, ориентирана както храмовия комплекс (североизток-югозапад). Отстрани няма нито каменни бордюри, нито тротоари, понеже това са третостепенни улици, известни и в други части на град Ескус. Тя е постлана с големи каменни плочи, които покриват само зидания отдолу канал за нечистите води. Останалото пространство е било трамбовано с чакъл и пясък. Източната улица е била постлана с малки каменни плочи с неправилна форма по цялата й ширина. Тук не се откри отсрещната източна сграда. Бяха намерени два разновременни тесни канала, единият от камъни, а другият от тухли, които се свързват с канала под улица "Фортуна". Тук

няма дълбок зидан канал както под западната улица. Двете улици били къси. Те започвали от улица "Фортуна" и вървели на север към централната част на града. Дори трасето на западната улица е било препречено по-късно от един масивен пилон, западно от северната сграда.

Върху платното на двете улици и в насипа над тях се откриха римски бронзови монети от II-IV в., а в източния сектор (в горния пласт) византийски корубести медни монети от XI-XII век. Изобилствува керамиката от римската и ранновизантийската епоха и други битови предмети.

Задача 2. Бяха продължени разкопките в северозападния край на сградата, северно от храма на Фортуна, обаче не може да се открие нейната ограничителна северна стена. Тук останките бяха разрушени дори в основите. Заслужава да се отбележат два фрагмента от един и същ фриз - архитрав с релефно изображение на бикови глави (букрании) и гирлянди. Навярно те са принадлежали към северната монументална част на тази несъмнено обществена сграда. Тук се откриха през 1971 г. две каменни поставки за бронзови статуи: едната на гения, навярно на колония Ескус, а другата на Конкордия на двамата Августи, т.е. на Марк Аврелий и Луций Вер (161-162 г.), а през 1972 г. каменна поставка за бронзова статуя на Виктория на двамата Августи, т.е. Марк Аврелий и Луций Вер. Тези ценни епиграфски паметници овидетелствуват, че сградата е била построена преди съвместното управление на Марк Аврелий и брат му Луций Вер, т.е. през управлението на Антонин Пий и цезаря Марк Аврелий (138-161 г.) най-късно.

Във връзка с построяването на планквадратна мрежа (със страна на квадратите 50 м) и нанасянето върху плана на всички разкопани досега сгради (разкопките на В. Добруски през 1905-1906 г., на Антонио Фрова през 1941-1943 г. и на Т. Иванов през 1947-1952 и от 1970 г. насам) се наложи няколкодневно почистване от пръстта и поникналите дървета и храсти на един много масивен храм, на неизвестно засега божество, който условно нарекохме "северен храм". Храмът е ориентиран североизток-югозапад както храмът на Фортуна и улиците, наречени "кардинес". Вътрешната му дължина е 19,50 м (видима част). Състои се от преддверие (6 х 6,70 м) и култово помещение (цела) - 12,30 х 6,75 м. Двете помещения са разделени на вход, широк 3,75 метра. Външните надлъжни стени в основите са широки 2,60 метра. Те са направени от каменни блокчета с правоъгълно лице (туфели) с хоросан, който съдържа малко количество късчета от червени тухли. Суперструкцията след един тесен банкет е изградена в смесена зидария: редуване на пояси от каменни блокчета с пояси от по три реда тухли, свързани с хоросан, еднакъв с този на основите.

Навън от изкопа днес се намират: един фриз-архитрав с релефни букрании и гирлянди, един фрагмент от фриз-архитрав с релефни фигури на голи деца (Ероси) и гирлянди и един голям коринтски капител (вис. 0,90 м). Те показват, че храмовият комплекс се е състоял от перистилен двор с фриз-архитрави, украсени с букрании и гирлянди и самия храм, чиято фасада е имала фриз-архитрави с Ероси. Повтаря се схемата, която имаме при храма на Фортуна. Несъмнено "северният храм" е много по-ранен от храма на Фортуна. От разкопките на В. Добруски произхожда част от много монументален строителен надпис на обществена сграда, навярно храм, издигната през управлението на имп. Хадриан (117-138). Може би този надпис е стоял на фасадата на портика пред двора на "северния храм". Във всеки случай този надпис свидетелствува, че през управлението на Хадриан в Ескус били построявани монументални, представителни обществени сгради, които са оформяли неговият градски площад-форум.

През 1973 г. разкопките ще продължат в северната част на северната сграда до храма на Фортуна, за да се изяснят планът, размерите, предназначението и животът през римската и късноантичната епоха.

И. КАРАЙОТОВ (БУРГАС)

МОГИЛНИ ПОГРЕБЕНИЯ В РАЙОНА НА НЕФТОХИМИЧЕСКИЯ КОМБИНАТ КРАЙ БУРГАС

През лятото и есента на 1972 г. в района на Нефтохимическия комбинат край Бургас бяха разкопани две надгробни могили. В могила № I (Бургаската могила) се откри само едно централно погребение, ориентирано изток-запад, вкопано в терена преди насипването на могилата, която имаше диаметър на основата 50 м и височина 6 метра. Погребението е извършено чрез трупополагане в дървен ковчег с трапецовидно напречно сечение, монтиран в каменен саркофаг с гладки външни стени и капак във форма на двускатен покрив

с опростени акротерии. Покойникът е бил положен на гръб с опънати покрай тялото ръце върху копринена постеля със син цвят. Бил е облечен в копринена дреха, украсена с редица от кожени топчета, разположени напречно на гърдите. Същите топчета се откриха и върху добре запазената коса на покойника. Това говори, че дрехата е била заметната върху главата, а може би, че тя е била снабдена с качулка. Отгоре тялото е било покрито с копринено покривало, което е имало естествения кремав цвят на небелената коприна. След като дървеният ковчег е бил монтиран посредством железни види, вгнездени на дъното на саркофага, върху плоския капак на ковчега са били наредени погребалните дарове, които се откриха в източната половина: бронзова позлатена ситула, две железни стригили, чифт подметки от гьон с железни габъри, стъклен съд, който се откри разположен и един неясен предмет от кожа, укрепена с метални спиралки. Между коритото и капака саркофагът е бил уплътнен с гасена вар, а връзката между тях е осъществена посредством железни скоби.

Технологическите прийоми, приложени при обработването на саркофага, който е от местен андезитен туф (айтоски камък), говорят, че погребението принадлежи на II-III в. от н.е. Тази датировка се подкрепя и от технологията на дървообработването на ковчега, при което са използвани трион, рендета от различен вид, длета и други инструменти. Връзките на ъглите на ковчета са осъществени посредством способа "глъб и зъб" и укрепени с железни скоби. Формата на ситулата позволява да уточним датировката: втората половина на II или първата на III в. от н.е.

Могила № 2 отстоеше на 2 км от първата по посока на римската колония Деултум. Диаметърът на основата ѝ беше около 40 м, а височината 5,18 м. Тук се откриха четири погребения, извършени чрез трупоизгаряне върху клади в правоъгълни ями. Гробният инвентар е богат и разнообразен:

Погребение № 1: Бронзова патера с канелирана дръжка, завършваща с емайлирана глава на овен, бронзово ойнохое, три железни копия, желязно ножче и два глинени балсамария.

Погребение № 2: Бронзова ситула с хоризонтални дръжки, бронзова лампа с дъговидна дръжка, завършваща с глава на театрална маска под брадата с палмета, бронзова амфора с елипсовидни дръжки, завършващи с глава на медуза, стъклени съдове и ритуална броеница, която се състои от 40 глинени предмета, работени на ръка. Един от глинените предмети представлява женски идол-амулет. Ритуалната броеница по всяка вероятност е свързана с тракийските селски култове. Отнасяме го към първите десетилетия на II век.

Погребение № 3 се откри, разрушено и ограбено.

Погребение № 4, което според нас е синхронно с погребение № 1 и принадлежи към последните десетилетия на I век от н.е. не е така богато. Тук се откриха шест глинени балсамария и една костена пиксида със следи от червено вещество (фрагментирана).

Двете могили се намират в граничния район между Деултум и Анхиало. Находките говорят за културно-историческото взаимодействие между Tracia rustica и Tracia urbana през първите векове от н.е. в Бургаското поле.

И. КАРАЙОТОВ (БУРГАС)

РАЗКОПКИ В ЦЕНТЪРА НА АЙТОС

През месец август и септември 1972 г. Бургаският исторически музей предприе сондажни археологически проучвания в центъра на град Айтос. Открита бе малка крепост, която е правоъгълна в план и не надвишава 5500 кв. м площ. В северния ъгъл на крепостта попаднахме на кръгла кула с вътрешен диаметър 2,50 м и дебелина на зида 1 метър. Крепостната стена и ъгловата кула са зидани в opus implectum (ширина на крепостната стена 2 м).

Под ъгловата кула се откри подземен проход, зидан от ломен камък без спойка и покрит с каменни плочи (дълбочина от повърхността 2,90 м). Подобен проход със същите размери (височина 1,70 и широчина 0,60 м) се откри и на 15 м южно от ъгловата кула. Субструкцията на крепостната стена достига до дълбочина 0,80 м, а на кулата - 1 м. При градежа е използван хоросан с примес от счукана тухла. По устройството си и начина на градеж крепостта в центъра на град Айтос е близка до крепостите от балканската преградна линия - крепостите при Лозарево, Карнобатско (Голое), Обзор и др. и се отнася към ранновизантийската епоха (V-VI век).

Наблюденията върху стратиграфията показват, че на същото място е съществувало предримско тракийско селище. Керамика от тази епоха се среща на дълбочина под 2 метра. Две римски монети от края на III - началото на IV в. говорят за непрекъснат поселищен живот по време на късните императори. Следва ранно византийският пласт на дълбочина 0,50 до 1 м, който често е бил нарушаван при строителство в по-ново време. Пластът от 0-0,50 м е силно наситен с находки от времето на турското владичество. Откритата пред северозападната крепостна стена субструкция на по-късна сграда ще се изясни при едно бъдещо проучване.

Г. КИТОВ (СОФИЯ)

ТРАКИЙСКА МОГИЛНА ГРОБНИЦА КРАЙ КАВАРНА

В рамките на археологическата експедиция Чиракман '72 през август 1972 г. започна проучването на могила № 16 на около 4,5 км от края на нос Чиракман край Каварна.

В могилата бе разкрита каменна гробница с куполовидно покритие. Тя е изградена на нивото на античния терен, твърде примитивно от местни ломени камъни. Има засводен вход, къс коридор и полукръгла камера с размери 2,5 х 1,5 метра. Запазено е приблизително половината от покритието - стъпаловидно поставени плочести камъни, които оформят купол на височина 1,5 м от основата. Камерата бе запълнена с чиста пръст и нападали от покрива и източната стена камъни. Археологически материали не бяха намерени. Не е изключено на изток да бъде разкрита друга камера, в която да е било извършено погребението.

Въз основа на оскъдните материали в насипа на могилата гробницата може да се датира от IV-III век пр. н.е.

В насипа бяха проучени два християнски гроба без инвентар.

Работата ще бъде завършена през 1973 година.

В. ЛЮБЕНОВА (ПЕРНИК)

РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНА ПОСТРОЙКА В ДВОРА НА ДЗС КВ. "ДАСКАЛОВО" - ПЕРНИК

Във връзка с проучванията на археологическия материал от тракийското светилище, посветено на Асклепий Кейладен, бяха направени сондажни разкопки през септември 1972 г. в двора на ДЗС кв. "Даскалово". През 1967 г. при прокопаване на отводнителен канал са били намерени фрагменти от оброчни плочки с изображения на тракийския конник, Зевс, Хера и Хермес. Плочките, които са взети от отстоящото на 1,5 км югозападно светилище, са били употребени за подова настилка на помещение в южния край на което е изградена вана с размери 1,56 х 0,75 метра. По-късно тя е била наполовина зазидана. При разкопките бяха открити още три помещения - част от голяма постройка, която е претърпяла едно голямо преустройство. Градежът е опус микстум. Намерени са монети от IV век.

К. МАДЖАРОВ, И. ЙОВЧЕВ (ХИСАР)

КАЗАРМЕННИТЕ ПОСТРОЙКИ НА АНТИЧНИЯ ГРАД ПРИ ХИСАР

През 1972 г. археологическият музей в гр. Хисар продължи археологическите разкопки за проучване казарменните постройки на античния град. Разкопките бяха съсредоточени в района западно от южната порта "Камилите", където се разкрива голям комплекс от сгради, долепени до вътрешното лице на южната крепостна стена. Разкрита бе една от постройките, която заема площ от около 1080 кв. м, разположена между входовете на кула № 14 и кула № 15, фланкираща южната крепостна порта от запад. Основите и са строени с ломени камъни и хоросан, примесен с късчета от трошени тухли. Над основите стените са иззидани със смесена зидария с тухленни пояси от 4 реда тухли.

По протежение на дължина сградата е съставена от два реда помещения. Един непрекъснат напречен зид я разделя на две половини - източна и западна.

Всички помещения от първия ред са широки по 3 м и са дълги от 3,5 м до 7 м. Една анфилада от няколко врати дава възможност да се премине от едно помещение в друго.

В едно от помещенията от първия ред бе открита неизвестна досега еднораменна стълба, която лежи изцяло в помещението. Тя е била построена след разрушаването на постройката в този сектор и е имала за задача да подсили защитните функции на крепостта около южната порта.

Помещенията от втория ред са сравнително по-големи и са били предназначени вероятно за спални помещения. Те са свързани помежду си с широки врати, разположени в средата на междините стени. Някои от тези врати по-късно са били зазидани с камъни и парчета тухли на калов разтвор.

Влизането и излизането от сградата е ставало през северната стена посредством две широки врати.

На север постройката завършва с една поредица от масивни тухлени стълбове - колонада на портика пред сградата.

От направения анализ върху изграждането на постройката е видно, че тя при някое от нападенията над града е била разрушена и опожарена. При нейното преизграждане строителите използвали за основи зидовете на първоначалната постройка.

Стратиграфските наблюдения при разкопките установиха три културни слоя.

Първият достига дълбочина до 0,70 метра. В него преобладава примесът от разрушена зидария и малко средновековна керамика.

Вторият културен слой е на дълбочина от 0,70 м до 1,00 метра. По неговата повърхност също се срещат малко отпадъци от разрушена зидария, много фрагменти и цели съдове от късноантична груба керамика.

Най-долният културен слой (1,00 м - 1,30 м) е наслоен върху пода на първоначално изградената постройка. Състои се от черна пръст, следи от пожар и фрагменти от антична тънкостенна керамика от добре пречистена глина.

Наред с битовите предмети в насипа на различните помещения се намериха няколко монети от Лициний (308-324), Максимин (235-238), Константин Велики (306-337) и Анастасий (491-518).

От характера на плана на постройката и мястото, където тя е изградена, се вижда, че първоначалното ѝ предназначение е свързано с отбраната на града. Като вземем пред вид разпределението на помещенията, голямата ширина на вратите и лекият достъп от отделните помещения към крепостните съоръжения, ще се убедим, че това е една от казармените постройки на античния град, която не е последна в този сектор. На запад от нея, след един коридор, през който се е влизало в кула № 14, следва друга подобна постройка върху, която лежи базилика № 1.

Както проличава от новите данни строежите в този сектор се очертават в следния ред:

1. Изграждане на първата крепостна стена.
2. Преизграждане на крепостната стена върху първоначалното трасе.
3. Изграждане на казарменните постройки, долепени до вътрешното лице на крепостния зид.
4. Изграждане на базилика № 1 върху една от казармените постройки.

След установяване на тази относителна хронология правилното датиране на казармените постройки значително се облекчава.

От досегашните изследвания първоначалното изграждане на крепостната стена се свързва с края на III и началото на IV век. Изграждането на базилика № 1 със своята тристранна абсида се отнася към първата половина на V век. Следователно изграждането на казармените постройки трябва да се търси във времето от началото на IV век до средата на V век.

Строителната техника и стратиграфските наблюдения сочат вероятната дата на първоначалното изграждане на казармите в средата на IV век. Разрушени вероятно при вторите готски нашествия през 378 г., те отново биват възстановени към края на IV и началото на V век.

По-късно през първата половина на V век една от казармените постройки била преустроена в базилика.

През Средновековието казармите били използвани за жилища от населението на славяно-българското селище.

В. НАЙДЕНОВА (СОФИЯ)

РИМСКАТА ВИЛА ПРИ С.КРАЛЕВ ДОЛ, ПЕРНИШКИ ОКРЪГ

През 1972 г. се продължи работата по разкриването на западното крило на вилата. Проучванията бяха съсредоточени в северозападния край, където се разчисти последното ъглово помещение (9,60 х 5,65 м), с което завършва западното крило и започва северното. Последното, по данни от направените сондажи, е много разрушено и изглежда, че планът му ще може да се очертае само в субструкция.

Пред цялото западно крило минава тухлен стилобат (дължина 28 м), по който има запазена на място база от една колона и личат местата на други пет.

Тази колонада е оформяла пред западната редица помещения коридор, открит към двора.

В. НАЙДЕНОВА (СОФИЯ)

ТРАКИЙСКИ МОГИЛНИ ПОГРЕБЕНИЯ ПРИ С. ГЕЛА, СМОЛЯНСКИ ОКРЪГ

През 1972 г. бяха разкопани четири могили. При две от тях се констатира, както и в разкопаните по-рано, погребването на няколко души заедно. При могила № 5 погребваните са най-малко пет души (част от могилата е разрушена, а костите са лошо запазени), а в могила № 8 установихме единадесет души, като по-голяма част от тях са били сложени седнали.

И в двете могили инвентарът е сравнително беден - фрагменти от железни фибули и ножчета, бронзови фибули, кехлибарени маниста, прешлени за вретено, бронзова пинсета, много малко фрагменти от груба, работена на ръка керамика, разпръсната в насипа.

Могила № 9 съдържаше само една урна от недобре изпечена глина, работена на колело. Тя беше много натрошена от каменливия насип. В нея се намериха полуобгорели кости и пепел. В насипа имаше фрагменти от подобна керамика. По формата на урната погребението може да се датира от V-IV в.пр.н.е.

Могила № 7 е натрупана от камъни. На нивото на терена в средата се очерта по-тъмно петно, оградено от камъни, в което се намериха фрагменти от груба, работена на ръка керамика. Стигнахме на дълбочина до скалата, но това бяха единствените находки.

Д. НИКОЛОВ (СТ. ЗАГОРА)

АНТИЧЕН КОМПЛЕКС В СТАРА ЗАГОРА

Обектът се разкопава от 1968 г. Първите резултати са докладвани на Археологическата конференция през 1971 г. в Балчик.

През 1971/1972 г. са разчистени нови части от античната сграда, а пред нея обширен площад, постлан с мраморни плочи и част от крепостните стени на Августа Траяна, заедно със западната порта на града. Площадът се затваря от север с мраморна стъпаловидна застройка, която покрива задната фасада на античната постройка и е завършвала с портик. Тази застройка е покривала фасадата на сградата и е оформяла площада. По долния ред мраморни блокове, подредени като ортостати, беше открит едноредов надпис на гръцки език със следното съдържание:

"Издигането на статуите бе възложено на....... ... и Флавий Гайанус.........".

Намерен бе и друг надпис-поставка за статуя на Комод, както и поставка за конна статуя в средата на площада. Явно е, че това е един от форумите на Августа Траяна, ако не и единственият.

Установи се, че крепостните стени и античната сграда, предназначението на която все още не е установено със сигурност, са строени едновременно. Оформянето на площада и портика са по-късни. Площадът и портикът са строени най-късно по времето на Марк Аврелий-Комод, а сградата и крепостните стени са по-ранни.

Западната порта на Августа Траяна е самостоятелна сграда, облечена с рустицирани мраморни блокове. Външни размери 9,50 х 8,20 м. Широка е 4,40 м и има три врати: две катаракти на външните си краища и една двукрила врата по средата.

През VI век около Августа Траяна е построена втора крепостна стена и нова порта. Двете стени и порти са съществували едновременно.

Целият комплекс е бил разрушен през V век, а през VI в. в него се настанило население, строило малки едностайни домове.

Л. РУСЕВА-СЛОКОСКА (СОФИЯ)

РАЗКОПКИ В КЮСТЕНДИЛ ПРЕЗ 1972 ГОДИНА

През 1972 г. бяха проведени редовни археологически разкопки на обектите: Градска крепостна стена на Пауталия, сектор изток 4, Късноантична крепост на Хисарлъка, с. VIII и спасителни разкопки на обект "Картинна галерия - Културен център" - Кюстендил. Разкопките бяха финансирани от ОИМ - Кюстендил.

Градска крепостна стена - сектор изток 4

Разкрити бяха 15 м от куртината на източната крепостна стена,

на 60 м северно от източната порта. Градежът на крепостната стена следва известния вече ред. Суперструкцията е в opus emplecton. Субструкцията е от ломен и речен камък на бял хоросан, основите на ниво 1,80 м от ниво банкет. Външната лицева зидария се състои от три реда облицовъчни гранитни блокове с рустична обработка. Блоковете са скрепени с железни П-образни скоби. При трети ред следи от скоби не се откриха. Подреждането на блоковете от втори ред дава данни за един кордонен градеж, а трети ред с напречно и надлъжно поставяне на блоковете, за т.нар. "биндерлойфер". Ритмичното сменяване на пояси облицовъчни блокове с различна височина е имало своята декоративна стойност. Вътрешната лицева зидария е редова,изпълнена от средно големи камъни с правоъгълна форма, наподобяващи туфели, поставени с надлъжната си ос. Хоросанът е както в емплектона - бял, песъклив, със слаба наситеност от парченца тухли. Запазена е малка височина. В северния край има следи от ремонти, оформящи ниша.

В южния край, външно лице, се откри долепена на фуга четириъгълна кула - 5,47 м - 3,55 м (север) и 3,40 м (юг). Запазена е на височина един ред облицовъчни блокове на стената, градена по същия начин както крепостната стена, облицована с два реда гранитни блокове с по-малки размери. Банкетът на кулата е по-нисък от този на стената с 0,27 м - 0,42 м. Липсват железни П-образни скоби за скрепяване. Вътрешността на кулата, на запазеното ниво, е пълнеж от ломен камък на хоросан, примесен с тухлени частици, в по-голямо количество, отколкото в стената. Вероятно подовото ниво се е намирало по-високо. Градежът на кулата представлява малко по-късен строителен период, наложен вероятно от стратегически съображения. С монетата на Констанс (намерена при разчистване на източния зид на кулата) можем да свържем построяването и с ремонтите след готските нашествия.

Находките са твърде оскъдни: фрагментирана керамика и монети, отнасящи се към II-IV век, известни ни и от други обекти на Пауталия.

Късноантична крепост на Хисарлъка

Разкрито бе вътрешното лице на сектор VIII - югозападната крепостна стена, с дължина 83 м от кръгла кула № 34 до новоразкритата страница на вход при шосето на север, както и четвъртата новоразкрита четириъгълна кула. Югозападната крепостна стена следва конфигурацията на терена. На 25,50 м от южния ъгъл стената се отклонява леко на североизток. В този сектор има най-малката досега измерена ширина - 1,60 м, усилена от външна страна с конструктивно свързани правоъгълни контрафорси, 8 на брой.

Техниката на градеж е известният opus mixtum. По протежението се откриха пет тухлени пояса по четири реда. Голямата денивелация на терена се преодолява от стъпаловидното преминаване на банкета.

На разстояние 56,25 м от кръгла кула № 34 се разкри правоъгълна кула (четвърта неизвестна по плана на проф. Й.Иванов), издадена с 4,90 м от външното лице на стената. Има добре оформен вход, широк 2,20 м, стеснен с две зъбчета до 1,10 м. От двете страни на входа на 1,35 м разположени са симетрично две полукръгли ниши, градени изцяло от тухли, вдадени в дебелината на стената с 0,80-0,75 метра. Горната част на нишите вероятно е била засводена във връзка с разположените от двете страни на входа на кулата стъпала. Южните са на 5,50 м от южната страница; запазени са седем стъпала; северните се намират на 5 м и са запазени също седем стъпала. Тук ширината на крепостната стена заедно със стъпалата достига 2,25 метра.

На 26,90 м северно от кулата се откри южната страница на потерна, оформена с разширение към вътрешността на стената (1,35 м х 0,70 м).

По протежение на проучения сектор се разкриха седем отвора от добре оформени канали в крепостната стена.

Находките са малко. Преобладава фрагментирана керамика, късноантична IV-V век. Няколко фрагменти II-III век както и от I и II българска държава; бронзова теглилка с монограм ≡ "Г$^{+}$Г"

Сектор VIII, както и останалите, се запазват и експонират в паркова обстановка.

Архитектурното заснемане на сектора от градска крепостна стена на Паутапия и късноантичната крепост на Хисарлъка е извършено от арх. Мила Минева с колектив при РПО - Кюстендил.

Разкопки на обект "Картинна галерия - културен център". - Кюстендил

Спасителните разкопки се проведоха успоредно със строителството при крайно неблагоприятни условия. За времето от 4 до 19 август 1972 г. бе разкрита югоизточната част на "Обществена сграда с перистил", части от осем помещения на площ от около 400 кв.метра. Сградата продължава в западна и северна посока. Надлъжната ос е югоизток-северозапад. Разкритите допълнително градени зидове, с подчертано различна техника, показаха няколко строителни периода. Първоначалният оригинален градеж включва осем правоъгълни помещения с входове от север и запад. Зидовете в суперструкция са запазени в малка височина със следи от мазилка. Страниците на входовете са оформени с тухли, входът на помещение № 5 е с гранитен праг, а подът е настлан с хоросан. От северната страна, на ниво, отговарящо на сградата, се откриха части от настилка - масивни гранитни плочи, ограничени от изток с бордюр. Върху плочите бяха повалени две цели гранитни колони. Част от същата настилка се откри и пред помещение № 6, с три гранитни постамента върху нея. От тук произхождат (извадени при изкопите с багер) една цяла и една половина от гранитни колони, фрагмент от профилиран корниз и постамент с надпис на старогръцки.

Настилката с принадлежащите й колони оформя двор с перистил, принадлежащ на сградата.

Към първоначалния строителен период се причислява и част от улична настилка с канализация под нея (намираща се източно от сградата).

Находките (фрагментирана керамика, глинена лампа) потвърждават данните от архитектурата, техниката на градеж, характерни за края на II и началото на III век - времето на процъфтяването на Паутапия.

Разкритото показва още два строителни периода, които не се различават особено като епоха (независимо от разликата в подови нива от 0.33 м). Към тях причисляваме императорските монети от К. Велики, Констанс. Това са преустройствата на помещение № 6^1 и № 6^2 със съответните им тухлени и хоросанови подови нива, разграничаващите ги страници на входа затваряне на вход в помещение № 3. Недостатъчно изяснен остана полукръглия зид - апсида в помещение № 1. Него можем да третираме като апсида на еднокорабна базилика, в която са преустроени помещения № 1, 2, 3 или като екседра - промяна в плана на сградата с перистила.

Пусковият правителствен срок за откриване на Картинната галерия не позволи удължаване на срока за проучването и разкриване на цялата сграда. Разкритото бе зарито и остана под плочника в градината пред галерията.

Б. СУЛТОВ (В. ТЪРНОВО)

РАЗКОПКИ КРАЙ ПАВЛИКЕНИ

Третият античен керамичен център, след Бутово и Хотница, съществувал на територията на Никополис ад Иструм, беше разкрит преди две години в м. "Върбовски ливади" край Павликени.

При археологическите разкопки, които продължиха и през 1972 година, се установи културният пласт, чийто дебелина е от 0,60 до 1 м и бяха разграничени три строителни периода, които са били осъществени от края на I до средата на III век.

Към първия строителен период се отнасят голямата постройка с колонадата, разкрита в най-западната част на обекта и постройката с банята и централното отоплително съоръжение (хипокауст).

От втория строителен период са стопанските сгради, издигнати на север от постройката с колонадата и най-старата грънчарска работилница с трите грънчарски пещи.

Към третия строителен период принадлежат най-късните строежи край Павликени. Това са голямата грънчарска работилница, която застъпва със северозападния си ъгъл по-старата грънчарска работилница и правоъгълната постройка с жилищата на грънчарите и помещенията с ръчните мелници и пещта за хляб.

Глинените съдове, открити край Павликени, са били изработвани изключително на грънчарско колело от фина, добре пречистена и изпечена глина, покрита отгоре със съвършено тънък пласт светлокафяв лак. Те принадлежат към широко разпространената през римската епоха червенолакова керамика.

Една част от произвежданата керамична продукция е получавала допълнителна пластична украса още върху грънчарския кръг. За тази цел са били използвани различни техники и инструменти.

Новооткритият керамичен център край Павликени е възникнал в първите десетилетия на II век.

Първоначално тук е била построена римска вила, притежание на богат земевладелец, чийто етнически произход все още не може да се установи.

Едновременно с вилата са били построени стопанските сгради, а малко по-късно започва да функционира и малката грънчарска работилница.

Към средата на II век се забелязва значително увеличение на керамичното производство в център край Павликени. Това е наложило да се построят нови, по-големи грънчарски работилници.

Античният керамичен център край Павликени предшествува с няколко десетилетия античния керамичен център в Бутово и преустановява своето производство към средата на III век, т.е. с едно столетие по-рано от него.

Археологическите проучвания край Павликени ще продължат и през 1973 година.

М. ЧИЧИКОВА, АЛ. МИЛЧЕВА. В. БОЖИЛОВА (СОФИЯ),
Б. СУЛТОВ (В. ТЪРНОВО) И ИВ. ВАСИЛЧИН (СВИЩОВ)

РАЗКОПКИ В ИЗТОЧНИЯ СЕКТОР НА НОВЕ ПРЕЗ 1972 ГОДИНА

Разкопките в Източния сектор на Нове се извършиха от 1.VIII до 19.X.1972 г. В тях взеха участие М. Чичикова, Ал. Димитрова и В. Божилова от АИМ - София, Б. Султов от ОИМ - В. Търново и Ив. Василчин от музея в Свищов. През отчетния период работата на обекта беше много ограничена по обхват, тъй като консервационните работи, за които отговаря НИПК, все още не са започнали и разкриването на нови участъци не е желателно. Изследванията на терена се изразиха главно в доразчистванията на по-рано разкопани сектори и извършване на няколко сондажа.

I. Сондажи на форума. Направени бяха сондажи в кв.XXV, където продължи работата за установяване мястото на форума. Тук се попадна на зид, граден от големи вторично употребени каменни блокове, в чиято близост бе намерен костен суровинен материал, използван за нуждите на намиращата се в този район работилница за костени изделия.

II. Проучвания в кв. XXVI. Под ръководството на Ив. Василчин бяха разкопани пет квадрата, разположени на юг от разкритите по-рано части от разрушена крепостна стена и кула. Откри се продължението на зид, вероятно от сграда, известен ни от предишните кампании. Той има посока север-юг, и е дълъг е 20 м и широк от

0,75 до - 0,95 метра. Изграден е от ломени камъни, споени с бял хоросан, примесен с дребни камъчета.

III. Сондажи в кв. V. Издирването на по-старата източна крепостна стена на Нове продължи и в северна посока. Под ръководството на Б. Султов бе направен сондаж в кв. V на дунавския бряг, на мястото, където се очаква североизточният ъгъл на ранния град. Попадна се на външното лице на масивна стена с посока запад-изток. Явно е, че това е част от северната крепостна стена, за която досега нямахме данни на това място. Тя е изградена от добре оформени каменни блокове, споени с хоросан.

IV. Базилика № 2. Под ръководството на Александра Милчева продължи разкопаването на северния кораб, външната страна на абсидата и нартекса на базиликата. Новите разкрития не внасят изменения в плана на базиликата, а само потвърждават изказаното вече мнение относно нейния тип. Базиликата е едноапсидна, трикорабна с дължина 29 м и ширина 12,95 метра. Централният кораб е широк 4,5 м, а страничните 2 метра. Диаметърът на апсидата е 4,5 м, дълбочина 3 метра. Базилика № 2 се отнася към базиликите с удължен наос. На североизток от базиликата се попадна на втора апсида, с диаметър 6 м и дълбочина 2,65 м и на част от раменете, които имат дължина 1,60 м, като завършват с добре оформено лице от изток и север. Дебелина на зидовете - 1 метър.

Базилика № 2 лежи върху по-стара постройка. Разкритите от нея зидове оформят няколко големи помещения, разположени под апсидата и на юг от нея. Зидът с посока север-юг е дълъг 22 м, като продължава на север и юг в неразкопания терен. Върху него се очертаха 5 входа, като при два от входовете са запазени и каменните прагове. Страниците на по-големия вход, с дължина 3,8 м и ширина 0,95 м, завършват с добре оформени рустицирани квадри. На прага беше намерена монета на Константин Велики.

При проучването на пространството между двете апсиди се откри една трета апсида от по-късна църква.

Проучванията показаха, че най-ранна по време е античната сграда, върху която изцяло лежи базилика № 2. Все още не можем да установим дали апсида № 2 предхожда базилика № 2 или е по-късна от нея. Най-късна е църквата, градена с камък и кал.

III СРЕДНОВЕКОВИЕ

Й. АЛЕКСИЕВ (В. ТЪРНОВО)

РАЗКОПКИ НА ЦАРЕВЕЦ ОБЕКТ XIII
(СЕВЕРОЗАПАДНА КРЕПОСТНА СТЕНА)

Археологическите разкопки започнаха на 17 април и продължиха до 15 ноември под ръководството на Йордан Алексиев, Марко Цочев и Вълка Тарапанова. Средно се работеше с 24-28 работници - пенсионери и две младежки бригади. Задачата на археологическите разкопки бе да се разкрие вътрешното лице на средновековната крепостна стена и да бъдат изчерпани културните пластове.

Проучи се ивица с ширина 10-12 м при крепостната стена и бе разкопана площ 475 кв. метра.

Дебелината на културните напластявания достига до 4,60-4,80 метра. Установиха се следните културни пластове: от турската епоха, средновековен български, ранновизантийски и тракийски.

I. Културен пласт от турската епоха

Към този пласт принадлежат разкритите основи на две турски жилищни сгради - едната в северната, другата в южната част на обекта. Интерес представлява разкритата грънчарска пещ за битова керамика. Тя има елипсовидна форма, ориентирана север-юг. Има ребреста конструкция - запазено е огнището (долната камера) и част от скарата. Керамичната продукция принадлежи на две групи: 1) гърнета и 2) кани и ибрици. Керамиката е характерна за втората половина на XVIII век, към което време отнасяме и пещта.

Разкритите две съоръжения - "кръглото" и "правоъгълната площадка" принадлежат също на турската епоха. Допускаме, че имат връзка с грънчарската пещ.

II. Средновековен културен пласт

Архитектурата е представена с две жилища - едното с правоъгълен, а другото с квадратен план.

Крепостни стени и крепостни съоръжения. Бяха проучени 64,00 м от вътрешното лице на средновековната крепостна стена. Основите на стената лежат само в участък от 15 м върху разрушенията на ранновизантийската сграда, а в останалата част върху насип с тракийски материали. Профилът на разрушенията към крепостната стена ни дава възможност да проследим процеса на изграждането ѝ. Опожарените разрушения на ранновизантийската сграда са били разчистени и основата на стената лежи върху тънък пласт от тях. От вътрешната страна е бил направен изкоп с ширина 1-1,5 м, който след градежа е бил запълнен с камъни и сивопепелява до сиво-черна пръст.

Периодът на византийското владичество е представен само с материали, които не образуват културен пласт.

Старобългарски период. Материалите от тази епоха се групират на определени места. Разкритата част от полувкопано в земята жилище дава възможност битовият материал да бъде свързан с жилищно помещение. Керамиката датира жилището от IX-X век.

III. Ранновизантийски културен пласт

Разкри се западната част от сграда, претърпяла преустройство, свързано с изменения на първоначалния ѝ план. Тя е била силно опожарена. Ранновизантийската крепостна стена не бе разкрита. Към нейния градеж се отнасят разкритите хоросанови бъркала. Те са запечатали пласт от сиво-черна зърнеста пръст, в който има фрагменти от халщатска и латенска керамика и само няколко фрагмента от римска лакова керамика.

IV. Тракийски културен пласт

Към него принадлежат многобройни фрагменти от халщатска и латенска керамика, които показват интензивен живот на тракийското селище. Разкрити са и подове на три битови пещи.

В заключение резултатите от археологическите разкопки ни дават основания да правим следните изводи:

По време на турското владичество северозападната част на хълма Царевец е слабо застроена, като животът не може да се свърже с първоначалното му заселване от турците;

По време на Второто българско царство тази част на Царевец също не е била гъсто застроена. Малкото количество битови предмети показват немного интензивен живот;

Градежът на средновековната крепостна стена е по-грижлив, където скалният венец е по-уязвим;

Разкритата част от ранносредновековно жилище и многобройните фрагменти керамика показват, че старобългарското селище на Царевец е било разпръснато и вероятно немного голямо;

През ранновизантийската епоха северозападната част на хълма е била застроена с големи солидни сгради; материалите показват, че животът е бил доста интензивен;

Материалите от тракийската епоха показват интензивен и продължителен живот, започнал още от края на бронзовата и началото на халщатската епоха.

В. АНТОНОВА (ШУМЕН)

РАЗКОПКИ НА ШУМЕНСКАТА КРЕПОСТ

Археологическите проучвания на Шуменската крепост продължиха от април до октомври. Работи се по: 1) крепостните съоръжения и 2) по архитектурния жилищен комплекс.

По първия проблем продължи работата за доокриване на крепостните стени и съоръжения както от античността, така също и от средновековието. По втория проблем се работи за изясняване на архитектурния комплекс в централния сектор.

а. Откри се голяма част от външния крепостен зид, стъпил върху скалата и граден от ломени камъни и бял хоросан, като е използвана гредоредна система. В лицето има много преправки. При разминаване на тази част от стената и на другата, открита в миналото, се образува вход, който на височина е завършвал вероятно с кула. В южната част на стената се откри четириъгълна кула Г, конструктивно свързана с последната. Новооткритият зид, кула и вход са най-външният пояс на тройно укрепената през XII-XIV век Шуменска крепост.

б. Междинният зид се разчисти и на северозапад в част от кула № 3 . На 18 м от кула № 3 се откриха останки от полукръгла кула № 4, стъпила върху скалата. Градежът е от варовикови камъни с квадратна форма и хоросан с едро счукани керамиди. Над останките и през късното средновековие била изградена втора триъгълна кула. В градежа са употребени сантрачи. По лицето има неколкократни преправки.

в. От вътрешна страна на междинния зид се проследиха късноантичните и ранновизантийските крепостни съоръжения.

Римският зид се откри и проучи по продължение на 100 м в северната половина, където е запазен най-високо. Стъпил е върху останките от старата тракийска крепостна стена. Граден е от варовикови блокове с различни размери и бял хоросан. Конструктивно свързани със зида са кула III и кула I. Кула III е с U-образна форма, издадена навън и навътре от куртината на стената. В градежа се виждат преправки. В приземието кулата била снабдена с хипокауст. Кула I, издадена изцяло извън стената, също е с хипокауст. Между двете кули се откриха следи от вход, върху които са били изградени по-късните входове. Римските крепостни съоръжения са претърпели големи разрушения и пожари.

В непосредствена близост до римската стена минава ранновизантийският зид, в който са били използвани двете кули I и III, до които той опира. Градежът му е много небрежен.

г. Откри се северният зид на малкото средновековно укрепление, който в източния край завършва с четириъгълна кула № 9. В зида и в кулата е била употребена гредоредна система.

2. По архитектурния комплекс: от вътрешната страна на късноантичния крепостен зид, успоредно на него се откриха части от зидове на сгради, които датират от същото време. Те са верижни или едноделни постройки със следи от огнища или разрушени пещи. През по-късния период много от тях са преизползвани с преправки и нови помещения, допрени до тях. От втория период градежът на зидовете е с каменни основи и суперструкция от кирпичи или пък камъни. При първите и вторите сгради се забелязва известна градоустройствена система. Между сградите минават улици, а пред входа има малък площад. Уличната настилка и тази на площада е от пласт камъни, покрити с пласт хоросан.

Останки от трети паянтови сгради с по-високо подово ниво или следите от полувкопани жилища се отнасят към ранното средновековие. При тях се наблюдава голямо разрушение, а също и пожари. Откриха се и ъгли от сгради, основи от по-големи или по-малки по размери постройки от късното средновековие.

Западно от църква № 5 се попадна на погребения от късносредновековния некропол, открит по-миналата година.

Материали. Най-изобилен е керамичният материал, типичен за отделните епохи. Освен това се откриха много земеделски сечива, отделни или в две колективни находки, монети и пр., които датират крепостните стени и поселенията в тях.

Римското укрепление по форма на кулите и тяхното разположение, въпреки провинциалния и неизискан градеж, който няма нищо общо с традиционния градеж на големите римски крепости, датира от II до IV век.

Крепостта е разрушена в средата на III век от готите и е била издигната наново при Константин Велики. През ранновизантийската епоха тя просъществувала като гъсто застроено селище, унищожено от авари и славяни. След VIII век тук е имало славянско селище, което през I и II българска държава се превръща в значителна крепост. За малкото средновековно укрепление и за кула № 9 се отнасят думите на Бехайм по време на похода на полскоунгарския крал Владислав Варненчик, когато крепостта била опожарена и разрушена.

Л. БОБЧЕВА (ТОЛБУХИН)

СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ С. ХИТОВО, ТОЛБУХИНСКИ ОКРЪГ

Могилата "Егрека" се намира между селата Хитово и Алцек, Толбухински окръг. Тя има внушителни размери: височина 10 м и обиколка 150 метра. При прокарване на път за Алцек била иззета пръст от централната й част. През 1972 г. се проведоха спасителни археологически разкопки.

На дълбочина от 0,30 до 1,23 м от повърхността на могилата върху площ от 450 кв. м бяха разкрити 46 погребения, извършени чрез трупополагане в каменни гробове и правоъгълни ями с отвесни стени. Гробниците са добре изградени и имат трапецовидна или правоъгълна форма, покрити са с каменни плочи, като всички фуги са запълнени с дребни камъни. Срещат се погребения в каменно ограждане без покритие. Осем погребения са извършени в правоъгълни ями, три от тях са обозначени с няколко камъка от северната или южната страна. Ориентацията на гробовете е запад-изток, с леки отклонения поради липса на точен ориентир. Няма точно установено положение на ръцете, те се намират в областта на таза, корема и гърдите. Инвентарът е твърде оскъден и ни насочва към периода IX-X век, имайки паралели у нас и Румъния.

Въз основа на гробния инвентар, гробните съоръжения и погребалния ритуал можем да датираме некропола IX-X век. В две погребения се откриха животински кости около главата. Явно е, че този ритуал отразява остатъци от предхристиянските вярвания на населението, обитавало този район, което очевидно е българско.

Л. БОБЧЕВА (ТОЛБУХИН)

СРЕДНОВЕКОВНО БЪЛГАРСКО СЕЛИЩЕ В М. "КОВАНЛЪКА" ПРИ С. ТОПОЛА, ТОЛБУХИНСКИ ОКРЪГ

Село Топола се намира на брега на Черно море на 8 км южно от Каварна. Югоизточно от селото на 3 км в местността "Кованлъка" се провеждат редовни археологически разкопки от три години, под ръководството на Любка Бобчева от Окръжния исторически музей Толбухин.

Досега е проучена площ от 1755 кв. м на дълбочина от 1,60 до 2 метра. Разкрити бяха две пещи, едната за грънчарски изделия, а другата за обработка на желязо, според изследването на шлаката. Намерен бе многоброен керамичен материал от няколко епохи, но едва през 1972 г. изследванията дадоха по-пълни и точни резултати. Разкрити бяха общо седем помещения, които са два вида: шест са от средновековния културен пласт, но по план и разположение се делят на два типа. Едното, означено условно с № 7, е от римския културен пласт.

Помещения № 2, 4 и 5 са правоъгълни по план, разположени в посока североизток-югозапад. В северозападния си ъгъл имат обикновенно по една каменна печка с кръгла основа и купообразна форма. До западната си стена имат две колонки от точило. В тези помещения винаги се намира и хромел. Предполагаме, че това са били работилници. Те имат и пристройки.

Останалите помещения № 1, 3 и 6 са почти квадратни по план и са ориентирани по посоките на света. Помещение № 3 е двуделно. То има каменна печка също в северозападния си ъгъл.

Каменните основи на тези помещения се откриват на дълбочина от 0,60 до 0,65 м от повърхността, градени са от необработени камъни без спойка. Различаваме два вида градеж: на помещения № 1 и № 2 стените са от един ред големи необработени побити камъни, а помещения № 3, 4, 5 и 6 са със зидове, изградени също от необработени камъни без спойка, но от тях е запазена еднолицева зидария от три до седем реда.

Интересно е, че разширението към сграда № 2, което е пристроено на фуга, е строено с четири реда зидария, не както стените на помещението. При сграда № 5 пристройката е градена от побити големи камъни, а сградата има еднолицева четириредова зидария. Явно е, че двата начина на градеж са от едно и също време. Какво е било предназначението на пристройките не можем със сигурност да твърдим, но тъй като те са отделени от отоплението на сградата и са малки по размери, а също така и намерените в тях парчета шлака и костени шила дават основание да предположим, че са били складове или килери.

И така от средновековното селище разкрихме освен две пещи и надземни жилища и работилници с каменни основи. Относно суперструкцията им може само да се предполага, че стените им са били от плет, измазани с глина.

По време на разкопките освен керамика, която представлява изключителен интерес открихме костени шила, железни ножчета, въдичка, част от торква, фрагменти от стъклени гривни и мъниста. Има също предмети от бронз, между които една тока. Такива катарами са публикувани от Плиска, от Румъния, Чехословакия и Унгария. Датирани са от IX-X век. Към това време принадлежат бронзова обеца - отворена халка и копче.

Керамиката дава нови образци. Възстановихме чашка от прабългарски тип с украса от вълнообразни линии. От този вид са намерени фрагменти с отвори за окачване и нови орнаменти.

В заключение можем да констатираме, че при с. Топола, Толбухински окръг, разкриваме средновековно българско селище, което по своята архитектура и материална култура принадлежи на епохата IX-XI век. Археологически обекти със сходна култура са известни и другаде у нас, а също в Румъния, Чехословакия, Унгария и Съветския съюз. Трябва обаче да подчертаем, че селището при Топола с работилниците си с пристройки и точила, а също и с керамичния си материал от прабългарски тип внася специфични черти в културата на българските земи от IX-XI век.

В. ВАСИЛЕВ, Г. КИТОВ, Г. КУЗМАНОВ, И. СОТИРОВ (СОФИЯ), А. САЛКИН (КАВАРНА)

ПРОУЧВАНИЯ НА НОС "ЧИРАКМАН" ПРИ КАВАРНА

Чиракманското плато е разположено на 3 км югоизточно от Каварна и е ограничено от юг и север от стръмни до 80 м високи склонове.

Разстоянието от носа на платото до с. Божурец е 4,5 км. Средната ширина на това пространство е 1,5 км.

През 1952/1953 и 1955 г. Варненският музей предприема разкопки върху Чиракманското плато с цел да се установи съдбата на Бизоне и да се локализира средновековната Карвуна.

През лятото на 1972 г. започнаха сондажни проучвания върху пет обекта на "Чиракман" с оглед изясняване на фортификационните съоръжения и характера на археологическите паметници. В обект № 1 се потвърди изкуственият произход на рова и насипа и се установи средновековен некропол върху тях. В обект № 2 бе разкрита и проучена преградна крепостна стена от ранновизантийската епоха.

На 60 м от челната част на носа бе проучена площ от общо 350 кв. метра. Бяха разкрити части от субструкции на средновековни сгради и един двулицев зид от ранновизантийската епоха.

В едно от помещенията бе разкрита колективна находка от железни оръдия на труда и железни върхове на стрели.

На 200 м източно от обект № 1 беше направен сондаж, при който се разкриха останки от средновековно жилище.

Бяха започнати проучвания и на могилните некрополи на "Чиракмана". В могила № 16 се разчистиха 4 християнски гроба без инвентар. В средата на могилата се разкри гробница от IV-III в.пр.н.е. с куполовидно покритие.

Предварителните сондажи на Чиракманското плато дадоха следните резултати:

1. Платото е населявано от епохата на халщата до късното средновековие.
2. Най-активен живот върху платото е воден през ранновизантийската епоха и през епохата на Втората българска държава.

В. ВАСИЛЕВ (СОФИЯ), М. ЦОНЕВА (СОФИЯ)

ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТТА "УРВИЧ" ПРИ С. БОЖЕНИЦА, СОФИЙСКИ ОКРЪГ

На 3 км южно от с. Боженица, върху стръмен горист връх се намират останките от стара крепост, скална църква и скално жилище. На същото място през 1918 г. е открит известният скален надпис на севаст Огнян.

През 1966 г. този обект е обявен за паметник на културата от национално значение.

За изясняване на крепостта и крепостните съоръжения, за определяне на хронологическите граници и етическия елемент бяха организирани през 1972 г. предварителни археологически сондажи, които ще продължат до пълното проучване на обекта.

При разчистването на гъстата растителност и високи дървета бяха разкрити изсечени стъпала в скалата, легла за вертикално и хоризонтално поставяне на греди, места за наблюдателни постове, жлебове в скалите и отводнителни улеи.

Установи се, че крепостта датира от ранновизантийската епоха, с допълнителни изграждания през епохата на Втората българска държава.

Силно фрагментираната керамика е от V-VIII и от XII-XIV век. Обгорената пръст до крепостната стена, голямото количество стъклена шлака говорят за пожари в отделни сектори на крепостта.

Между находките се намират монети от Юстин I (518-527), Юстиниан (527-565) и от българския цар Иван Шишман (1371-1393 г.)

На 30 м по южния склон на крепостта при разчистването на терена се попада на апсида от средновековна църква.

В. ВЪЛОВ (В. ТЪРНОВО)

РАЗКОПКИ НА ЦАРЕВЕЦ - ОБЕКТ XIV

Обектът е разположен върху тераса с 10-12 м ширина до западната крепостна стена и обхваща площ от 130 кв.метра. Основната задача на разкопките тук беше да се изчерпят културните пластове до скална основа, с цел да се разчисти крепостната стена отвътре и се подготви за окончателна консервация и експониране. Разкопките се ръководеха от н.с. Въло Вълов и уредника Атанас Писарев от ОИМ - В. Търново, и бяха извършени с група от 16-20 строителни войници от 15 май до 31 октомври 1972 година.

Достигнатите дълбочини в оформените 4 изкопа варират между 5,50-6,00 метра. Напълно изчерпани са турският културен пласт, средновековно-българският от XIII-XIV век и старобългарският от IX-X век. Ранновизантийският и тракийският са проучени частично. Пластовете съдържат останки от разрушени сгради, строителни и битови материали, керамика, монети и други. Открити са и три ями от турската епоха и две ями от XIII-XIV век. Строителните останки образуват отделни хоризонти, разположени един над друг. Всички сгради са на калова спойка и повечето от тях не са разкрити в пълен план, тъй като нямахме за задача да проследяваме техните зидове навътре в неразкопания терен. Установени са общо шест строителни нива. Горните два хоризонта образуват турския културен пласт, чиято дебелина е от 0,90 до 1,20 м от повърхността. Третият и четвъртият строителен хоризонт са образувани от основите на сгради, които се допират до вътрешното лице на крепостната стена и са вкопани в културен пласт, който засипва това лице. При височината на зидовете крепостната стена е с.дълбоко изпита лицева фуга. Културният пласт на нивото на фугите съдържа материали - предимно керамика и монети, които го датират към времето на Втората българска държава. Обаче изветрялата фуга показва, че отлагането на тези материали и издигането на сградите от III до IV строително ниво трябва да се отнесат не към началния етап на Търновското царство, а малко по-късно, примерно към неговата втора половина - XIV век.

Петият строителен хоризонт е маркиран от силно разрушена сграда, предшествуваща хронологически крепостния зид в този участък.

От по-горното строително ниво я отделя културен пласт дебел 0,90 метра. В него преобладава обикновената кухненска керамика, значителен процент от която е без излъскани ивици. Обикновено явление са и корубестите византийски монети. Това прави възможно петият строителен хоризонт да бъде поставен в по-широк хронологически обсег - от началото на XII до средата на XIII век.

Шестият строителен хоризонт е образуван от опожарени ранновизантийски сгради, разкопани само частично.

Открити са и три християнски скелета между 1,30 и 1,80 м от сегашната повърхност.

Сред движимите археологически находки интерес представлява един амулет от сиво-зеленикава скала с пирамидална форма, върху чийто сребърен държател е гравирана композиция от растителни мотиви и птици в медальончета. Заедно с амулета е открито сребърно бифасиално медальонче с релефни бюстови изображения на Христос и Богородица Оранта.

В. ВЪЛОВ (В. ТЪРНОВО)

РАЗКОПКИ НА ЦЪРКВАТА "СВЕТИ ЧЕТИРИДЕСЕТ МЪЧЕНИЦИ" - ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Разкопките около църквата "Св. четиридесет мъченици" във В. Търново през 1972 г. са продължение на новите проучвания на този паметник, започнали преди две години от 28 юли до 1 ноември. Главната задача беше да се разкрие портикът (галерията) откъм северната страна на църквата.

Неговите останки бяха открити под културен пласт с дебелина от 0,70 до 1,90-2,00 м, образуван от неколкократните насипвания на пръст покрай тази страна на църквата. Това повишаване на терена е резултат на преправките и преустройствата на турската джамия от последните няколко столетия на робството. Подобно на южния и северният портик се е разполагал по цялото протежение на църквата, като е включвал в себе си по-голямата част от дължината на северната фасада на "мавзолея". Тухлената настилка на галерията е съобразена с праговото ниво на северния вход на мавзолея.

Северният портик е почти двойно по-широк от южния. Откъм външната си страна е бил оформен с аркада, носена от стълбове с правоъгълно сечение, разположени по на 2,30 м разстояние един от друг. В източния край портикът се свързва с друга сграда, разположена на североизток от църквата. Функционалната разчетеност на сградата с аркадата на портика, както и взаимовръзката между пода на галерията и пода на сградата, показват, че тя е строена или едновременно с портика, или по-късно от него, но в никакъв случай по-рано.

На около 8 м от източния край на галерията се откриха данни, които макар и по косвен път, доказват съществуването на северен страничен вход за църквата. Първоначално пред този вход е имало малко открито преддверие оформено от две подпори, чиито правоъгълни основи се откриха под тухлената настилка на портика. При изграждането на последния преддверието е било разрушено и на негово място е била оформена "мраморна" пътека, водеща към входа. При проучванията в този пункт, в пръста между основите на преддверието и покриващите ги тухли от пода на галерията бе открита една византийска монета на Палеолозите, която датира тези преустройства към края на XIII и началото на XIV век. Тези данни са от особено значение както за хронологията на етапите на изграждането на църквата, така и за изясняване на първоначалния план и неговите първообрази.

В разкопаното през 1972 г. пространство са открити още 4 скелета, погребани по мохамедански обряд и 3 скелета по християнски обряд. Мохамеданските са свързани с функционирането на турското теке, а християнските принадлежат към средновековно-българския некропол, развил се около църквата след нейното изграждане. Два от българските скелети са положени тук преди изграждането на портика. Единият е на млад индивид, без инвентар, а другият е на възрастна жена. Тя е имала златотъкано покривало на главата, две сферични златни обеци и два сребърни пръстена с инкрустация на дясната ръка.

Третият скелет е на мъртвец, погребан след изграждането на портика. Разположен е в източния край на галерията на 1,10 м по северния зид на църквата. Лежи на 1,25-1,30 м дълбочина от нивото на тухлената настилка на галерията. Скелетът има 1,95 м дължина и е принадлежал на висок мъж със здраво и силно телосложение. Върху черепа, по раменния пояс, гръдния кош и лакетните кости се откриха останки от златотъкана материя. Под лявата лакетна кост, около която бяха и разместените фаланги на дясната ръка, се откри златен пръстен-печат. На лицевата му страна е изобразено фантастично животно с тяло на пантера, а около фигурката има надпис с името на притежателя - **КАЛОДІЙОВ ПРЪСТЕНЪ**.

Големината на пръстена (61,1 г) и съвпадението на името от надписа с името на цар Калоян (1197-1207) породи у някои съмнението, че това е царски пръстен и респективно се касае за откриването на гроба на този български владетел. Липсата на царската титла в надписа на пръстена, а така също и обстоятелството, че гробът и скелетът са свързани със северния портик, който е една от късните прибавки към плана на църквата, правят горните съмнения неоснователни. Скелетът и пръстенът са принадлежали на някой представител на българската феодална аристокрация, неупоменат в досега известните ни писмени източници за нашата история.

П. ГАТЕВ (СОФИЯ)

РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНОТО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ КРАЙ С. КОВАЧЕВО, ПАЗАРДЖИШКИ ОКРЪГ

Археологическите разкопки започнаха на 15 април и с малки прекъсвания продължиха до 15 декември 1972 г. През това време бе стратиграфски разкопана и проучена площ от 6 декара. Доразкопан бе некрополът, като общият брой на погребенията е 132. Установено бе, че некрополът заема югозападната част на възвишението, допира до селището, като дори някои от погребенията са частично засегнати от боклучените ями и стопанските помещения на селището.

От селището бяха открити и разкопани 20 сиво-черни петна от надземни жилища, 16 стопански помещения и 26 боклучени ями. Петната от жилищата и стопанските помещения имат неправилна кръгла форма с размери: 4 х 6 м, 5 х 3,5 м, 4 х 3 м и т.н., а ямите имат кръгла форма с диаметър 1-1,20 м и дълбочина 0,50-0,70 метра.

На различни места в жилищата откривахме останки от открити огнища с диаметър до 1 м от червена тухлена пръст. Само едно от огнищата е с под от римски тухли и е оградено с дребни камъни.

Въпреки че разкопаването на селището още не е напълно завършено, установено е,че се касае за неукрепено селище от селски тип, еднослойно, с надземни жилища и стопански постройки, изградени от плет, измазани с кал и покрити със слама, трева или шума.

От откритите в жилищата животински кости, овъглено просо, оръдия на труда, железен шлак и други се вижда, че обитателите на това селище са са занимавали със земеделие и скотовъдство, а вероятно и с изработването на железни оръдия на труда.

Открити бяха и 8 византийски монети от XI-XII век.

Макар и оскъдни, материалите от некропола и селището допринасят за изясняването на бита и културата на българския народ през периода на византийското владичество, както и за по-точното датиране на някои керамични съдове и накити от XI-XII век.

С. ГЕОРГИЕВА (СОФИЯ)

РАЗКОПКИ В МЕЛНИК

През 1972 г. продължиха проучванията в крепостта на средновековния град Мелник. В колектива вземат участие: ст.н.с. Соня Георгиева, Виолета Нешева - аспирант при АИМ, Борис Цветков - уредник при музея в Благоевград и Елена Георгиева - уредник в музея в Мелник.

Направени бяха няколко сондажа във и около разчистената от нас през миналата година църква "Св. Никола".Културен пласт не бе установен. Разкрити бяха два зида с посока изток-запад, които са оформяли в по-ранен период от съществуването на църквата оградни зидове. При сондажите в северната галерия баха намерени много късове от стенописи, нападали при разрушаването на църквата през XIX век, след което тя е била възстановена вече като скромна манастирска църква. Първоначално тя е била построена в края на XII или в началото на XIII век, като митрополитска църква и е била една от най-богатите и големи църкви в средновековния град. Южно от църквата върху една височина бяха разкрити основите на някаква сграда, вероятно наблюдателен пункт, от която бяха запазени само части от зидове. Източният зид е бил изграден в самия склон на стръмнината, като за усилване на основите му склонът е бил облицован с едри камъни, споени с бял хоросан. Разчистени бяха и няколко водохранилища, намиращи се около това съоръжение. Две от тях непосредствено в подножието му се свързват с него с път, при почистването на който бе намерена златна венецианска монета от XVI век. Водохранилищата са вдълбани в песъчливата почва, като са изградени от ломени камъни, споени с бял хоросан и обилно измазани отвътре с хидрофобна замазка. По средата на замазката са налепени керамични късове, направени специално за тази цел, дълги до 20 см и широки до 10 см. Те са били изпечени на дълги, прави или полукръгли ивици и после допълнително са били начупвани. Мазилките по ъглите са били усилени с четвъртити стълбчета от същата замазка. Две от тях са имали за подове големи плочи, чиито фуги са били запълнени обилно с хидрофобна замазка. Те имат размери средно от 2 до 5 м дължина и до 4 м ширина. Най-голяма дълбочина достига водохранилище № 3 - до 4 метра. Две от водохранилищата имаха на дъното малки елипсовидни дупки - утайници. На дъната и в утайниците на разчистените от нас водохранилища бяха намерени около 50 цели съда от обикновена керамика - гърнета, кани и стомни и много фрагменти от същия тип керамика и от сграфитокерамика от епохата на Втората българска държава. Вероятно при превземането на крепостта от турците водохранилищата загубили своето значение и били засипани с пръст заедно с намиращите се в тях съдове и части от такива.

Х. ДЖАМБОВ (ПЛОВДИВ), Р. МОРЕВА (АСЕНОВГРАД)

РАЗКОПКИ НА АСЕНОВАТА КРЕПОСТ

През 1972 г. разкопките бяха съсредоточени главно южно и източно от новоразкритата по-рано малка крепостна църква. Тук се очертаваха отделни жилищни помещения с четвъртита и правоъгълна форма. Разкопани бяха две такива под № 8 и № 9. Зидовете им са градени от местен камък, споен с бял хоросан. В тях се откриват преди всичко фрагменти от битова керамика, железни ножчета, железна огрипка, върхове на стрели, части от стъклени гривни и др.

Резултатите от досегашните разкопки и проучвания дават основание да се направят някои предварителни изводи и заключения.

Изграждането на акрополната част върху стръмния скалист рид е станало по предварително замислен план. Местоположението на крепостта определя до голяма степен нейното стратегическо предназначение. В архитектурния й план се разчита един стремеж към най-целесъобразно и разумно използване на терена в природната му даденост.

Подходът към най-високата част на крепостта е двустранен и осъществен чрез каменни стълбища.

Всички зидове, включително и тези на крепостните стени, са изградени направо върху скалите. Двете крепостни водохранилища са устроени на централно място и са добре защитени.

Сградите, разположени в крепостния пръстен, са били двуетажни и покрити с каменни плочи. Наблюдават се два главни строителни периода. Единият към средата на XI век, а другият през първата половина на XIII век. Вторият строителен период може да се приеме за български. В зидовете са употребени дървени греди и вторично използвани строителни материали.

Много от находките са свързани с военния бит и материалната култура на защитниците на крепостта: железни върхове на копия и стрели, части от конски юзди, шпори, железни ножчета и други.

Успоредно с разкопките е извършена укрепителна дейност на застрашените зидове под ръководството на НИПК.

Разкопките ще продължат и през следващите няколко години.

Ц. ДРЕМСИЗОВА, Д. ДЖОНОВА (СОФИЯ)

РАЗКОПКИ НА ЦАРЕВЕЦ - ОБЕКТ IX

Археологическите разкопки на обект IX по западния склон на Царевец имаха за задача да завършат цялостното му проучване. Те бяха проведени от 3 май до 5 юли 1972 г. на 800 кв. в площ, под ръководството на н.с. Цв. Дремсизова и Д. Джонова от НИПК - София и П. Славчев от Окръжен музей - В. Търново. Обобщенията, направени въз основа на археологическия материал и архитектурните останки, дават основание за следните исторически епохи:

В тракийския културен пласт не се откриха оформени жилища, но основание за тях са две огнища на пещи, пресечени в западните

си половини от по-късните сгради. Материалите са типични за датиране от края на бронзовата до края на желязната епоха. Те са свързани с тракийското селище на Царевец и носят белезите на връзки с Егейския свят.

Ранновизантийският период е изразен предимно в основите на две граждански постройки. Тук характерна особеност е острата денивилация на терена, на която противостои система от контрафорси и пиластри, както и скалният праг, ползван при източните зидове на сградите. Откритите материали се намират с монети от VI век.

Най-пълен и богат е средновековният културен пласт с останките на пет жилища от два строителни периода и една улица, свързана с тях. Находките свидетелстват за добре развити занаяти с широка номенклатура на производство и установени традиции. Особено внимание заслужават глинените съдове - кухненски и сграфито, с украса, характерна за средновековната българска орнаментика и металните предмети, свързани с бита на тогавашното общество.

Липсата на полуфабрикати, отнасящи се до даден производствен процес, както и мащабът на сградите, показват, че тук нямаме жилища на занаятчии, а вероятно на представители от градския патрициат.

От епохата на турското робство архитектурата бележи три строителни периода и двустранно оформен уличен калдъръм. Ситуирани, находките определят характера на сградите и помещенията в един жилищен комплекс. Те са имали солиден градеж с богат интериор и продължителен живот не само в съседство, но и свързани с джамията, за което съществуват догатки в историческата литература.

Стратиграфският профил на културните пластове в обект IX датира живота в продължение на три хилядолетия. Хиатусът, характерен за античността, не е изразен в отделно напластяване. И тук, както навсякъде по Царевец, най-много и значими са останките от Втората българска държава, които бележат интензивен живот и богата материална култура.

Т. КОВАЧЕВА (ПЛЕВЕН)

РАЗКОПКИ В М. "ГРАДИЩЕТО" - КАЙЛЪКА, В ПЛЕВЕН

През юли 1972 г. Окръжният исторически музей в Плевен проведе поредните археологически разкопки в м. "Градището" - Кайлъка. Те бяха извършени на два обекта със задачи:

I. Проучване на терена северно от по-рано разкритата раннохристиянска базилика, с цел завършване на консервацията ѝ.

II. Проучване на куртината в северна и западна посока от "източната кула", с цел консервацията ѝ.

I. В сектора северно от базиликата се работи на площ от 192 кв. м. Разкрита бе в субструкция част от сграда с две помещения, условно определени като помещения № 1 и 2 и се установи връзка между новоразкопания обект и източния фрагмент от същата сграда, разкрит и консервиран през 1970-1971 г. Така се установи, че дължината на сградата от юг е 41,33 м. Същата не е успоредна на базиликата и разстоянието помежду им варира от 1,40 м на изток до 2,20 м на запад. Дебелината на външните зидове е 1,30 м, а височината им при кота 0,00 външно е 0,70, а вътрешно 0,80-1,10 м (в югозападния ъгъл). В помещение № 1 близо до западната му стена се разкри in situ правоъгълен постамент за колона.

Макар и да не може да се говори за абсолютно спазена стратиграфия поради дълбокото вкопаване на най-късните обитатели на крепостта до праисторическия и античен културен пласт, все пак в разположението както на керамичния материал, така и на находките, се забелязва наличието на известен хронологичен порядък.

Сред керамичния материал най-масово се срещаше среднобългарската керамика: обикновена (неглазирана) и сграфито; по-малко в количествено отношение бе застъпена старобългарската, и то от периода X-XI век, късноантичната и праисторическата (енеолитна).

Находките са свързани главно с бита на обитателите и съвсем малко с въоръжението им. Най-много по брой се явяват железните гвоздеи с четириръби шипове и заоблени правоъгълни главички, както и други железни предмети, свързани с употребата на дървен материал. Прешлени за вретено с асиметрична форма, фрагменти от отъклени гривни със и без украса, върхове за стрели и други.

Както в разкопаните помещения, така и в пространството между сградата и базиликата бяха констатирани много ями, запазени почти в основите си. Най-интересна бе ямата в югозападния край на сградата до външния и южен зид. В нея сред преобладаващата среднобългарска керамика бе намерена златна монета от византийския император Роман III Аргир (1025-1028 г.).

Разкопаните помещения през 1972 г. принадлежат на сграда, която не е по-ранна и не е едновременна на раннохристиянската базилика. Въз основа на някои данни смятаме, че тя би могла да се отнесе към епохата на българското средновековие: 1. В основата на сградата е вграден античен посветителен надпис, който и дава един terminus post quem средата на IV век; 2. Малко и несиметрично разстояние между двете сгради; 3. При еднакви теренни условия котата на външния банкет на сградата е по-висок с 0,25 м от този на базиликата; 4. Изобилия от среднобългарска керамика и находки.

II. В сектора "източна кула" проучванията имаха следните резултати:

1. Установи се, че в западна посока от кулата не е запазена крепостна стена. Запазена е само малка част от долепено до нея стълбище.

2. В северна посока куртината бе разкрита на дължина 21,80 м. Установи се, че има ширина 1,85 метра. Банкетът ѝ, който на места се губи, поради стъпване на стената върху скалата, има ширина 0,20-0,30 метра.

Е. МАНОВА (СОФИЯ)

РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ ПРИ НИКОПОЛ

През 1972 г. върху укрепителната система на хълма Калето - Никопол от 6 до 30 юни е работила Е. Генова от ОИМ - Плевен. Доразкрити са части от земленото укрепление, подкрепено с хоризонтални и отвесни греди. В североизточния сектор са попаднали на три погребения с християнска ориентация и обред. Инвентарът им се състои от сферични копчета и стрели. Това са първите погребения, които се откриват на Калето.

Намерената през сезона 1972 г. керамика съответствува на известните от предишни разкопки типове.

А. МАРГОС (ВАРНА)

РАЗКОПКИ НА КЪСНОСРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА В С. ХЪРСОВО, РАЗГРАДСКИ ОКРЪГ

В резултат на разкопките бяха разкрити основите на малка еднокорабна и едноапсидна църква. Запазани са само най-долният ред камъни от основите и и само на места по някой блок от втория ред. Във вътрешността на църквата и от външната страна на западната и северната й стена бяха открити нападали камъни от зидовете. Вероятно църквата е била изградена изцяло от камък. Стените са били изградени на калова спойка. Дебелината им е от 0,85 м до 1,20 метра. Църквата ще е имала двускатен покрив.

По план църквата има псевдобазиликална форма. Тя е почти квадратна (8,60 м дължина заедно с апсидата и 8,60 м широчина) с напречно разположен наос и добре изявена апсида. Наосът има дължина 4,60 и широчина 6,80 м. В двата странични края има напречни стени, дълги по 2 м, които с насрещните продължения на апсидната дъга ограничават две странични пространства, които може би са служили за женски отделения, като от централната част са били отделени с колонади, лежащи върху тия стени. Колоните същевременно облекчавали тежестта на свода.

На западната стена, почти в средата ѝ, се намира единственият вход на църквата, широк 0,80 м. Подът на църквата е бил без каменна настилка. Следи от стенописи не се откриха. Трябва да се отбележи, че църквата не е вкопана в земята, каквито са обикновено църквите, строени през епохата на турското владичество. При направените шурфове във вътрешното пространство на църквата не се откриха по-стари зидове.

Около църквата има гробище, което било използвано до края на XIX век. Има все още запазени на място надгробни плочи, но по-голямата част са извадени и употребени за стъпала на пътеката, която минава край западния край на могилата, върху която е църквата.

Няколко надгробни плочи са пренесени в двора на сегашната църква. Върху всички плочи има изобразени релефни или вдълбани кръстове, а при някои и изображения на земеделски, занаятчийски или домашни оръдия на труда. Само върху няколко от тях има надписи. Най-старата датирана надгробна плоча е от първата четвърт на XVIII век. Надписът върху нея гласи: "Престава се ереи СтоIанъ въ л/е/тъ З.С.К.И.", т.е. 7228 г. от сътворението на света или 1720 г.

Разкопани бяха шест гроба, в които се откриха погребения чрез трупополагане по християнски обред. Във всички гробове се откриха по една или две сребърни турски монети - Ахмед III (1703-1730 г.), Махмуд I (1730-1754 г.) и парета от XVIII в. Очевидно е, че гробовете са свързани с църквата.

Намерените монети и някои от надгробните плочи и най-вече планът и градежът на църквата сочат като най-вероятна датировка на строежа на църквата XVII век. Изглежда, че е била махленска църква. Изоставена е била по време на изселването на местното население през Руско-турската война 1828/1829 г. Поради това постепенно рухнала и вече не е била възстановена, а строителният ѝ материал бил разнесен.

С. МИХАЙЛОВ (СОФИЯ), И. БАЛКАНСКИ (КЪРДЖАЛИ)

СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ ПРИ С. ГУГУТКА, КЪРДЖАЛИЙСКИ ОКРЪГ

Средновековната крепост при с. Гугутка се намира на 5 км източно от селото на висок връх, ограден на север и изток от минаващата река, на юг от дерето на с. Потурче. Крепостната стена е опасала в кръг целия връх. Входът е осъществен от по-достъпния край - западния, откъдето и сега минава черен път за с. Потурче. Крепостта има форма на елипса, с размери дължина 252 м, ширина, мерена при източната стена на централната кула, 60 метра. От източната страна пред крепостната стена е построена втора стена, издадена към изток, отдалечена от основната стена на 40 м (мерено в средата при най-изпъкналата част).

Преди проучването се състави тахиметрична снимка в М 1:400

Работата на терена се състоеше в почистване от срутени камъни отделни места пред крепостната стена, за да се извърши по-правилно техническо и фото-заснемване. Бяха разчистени и част от срутените камъни във вътрешността на централната кула и в наоса на църквата.

В източната страна на крепостта е била построена еднокорабна едноабсидна църквица (без притвор) с размери дължина 8 м, ширина 6 м. Абсидата е широка 2 м, диаметър 0,80 метра. Сградата е зидана с обработени от лицевата страна камъни, споени с хоросан. Дебелина на зида 0,80 м, запазена височина 0,50 метра.

В западната половина на крепостта е построена двуетажна, правоъгълна кула. Отвътре кулата е разделена на две помещения, северно 6 х 6,40 м и южно с размери 2,40 х 6 метра. В стените са запазени гнездата на гредите, които са представлявали тавана на приземния етаж и под на втория етаж. В запазената стена на северното помещение са запазени гнездата на гредите, носещи дървената стълба. В горния етаж в средата на стената е запазена бойница с размери основа 0,60 м, височина 1,20 метра. На всяка стена тези бойници заедно със скосени амбразури за огнестрелно оръжие са подсигурявали една надеждна кръгова отбрана на кулата. Много естествено е, че тези реконструкции са наложени при въвеждането на това оръжие XV-XVI век, а дори и по-късно. По повърхността се намериха фрагменти от керамика със сграфито украса, парчета от дебелостенни съдове и пр.

С. МИХАЙЛОВ (СОФИЯ), И. БАЛКАНСКИ (КЪРДЖАЛИ)

СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ПРИ С. ВИШЕГРАД, КЪРДЖАЛИЙСКИ ОКРЪГ

Средновековната крепост при с. Вишеград започва от северния край на селото и се намира на 3 км южно от Кърджали. Теренът на крепостта влиза в територията на града. През 1970 и 1971 година бяха извършени основните мероприятия по разкопаването на крепостта. Фактически отвън се изчистиха срутените от разрушените крепостни стени камъни. От вътрешната страна се извърши също разчистване. За по-правилно документиране на терена беше съставена тахиметрична снимка с М 1:200 и се построи квадратна мрежа от вътрешността към западната стена.

През настоящата година се разчиства насипът на помещения № 1 и № 2, намиращи се до южната крепостна стена. За запазване на тази крепостна стена беше подзидана отвън крепостната стена с каменна суха зидария. Направени са постъпки за преместване на железните стълбове, монтирани в центъра на крепостта.

През време на разчистването се намериха няколко дръжки от средновековни съдове, много фрагменти от керамика със сграфито украса, четири железни гвоздея и една медна корубеста монета.

През настоящата година предстои да се разчисти източната стена, с което крепостта ще бъде предадена на НИПК за изготвяне на проекти и извършване на консервационна работа.

Я. НИКОЛОВА (В. ТЪРНОВО)

РАЗКОПКИ НА ЦЪРКВАТА "СВ.ДИМИТЪР" ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Задачата на археологическите разкопки на църквата "Св. Димитър" през 1972 г. беше да се изясни цялостният ѝ план и етапите на нейното изграждане. Разкопките проведоха в продължение на два месеца (от 4 юли до 8 септември) със средства и съдействие на Окръжния исторически музей.

Проучванията на историческата църква "Св. Димитър" започнахме през 1971 г. Тогава установихме, че тя се е издигала сред населено място и лежи върху разрушенията на жилищни и стопански сгради, едни от които са били изградени с дървени колове и плет, а други с каменни зидове. За първи път в наоса на църквата бяха открити четири пиластъра и към плана ѝ добавени две странични приземни галерии.

В досегашните изследвания църквата "Св. Димитър" се причисляваше към еднокорабните засводени църкви с аркови пояси. В резултат на проведените археологически разкопки през 1972 г. беше установено, че тя принадлежи към типа на еднокорабните куполни църкви със стегнат кръст, без свободни подпори, с четири пиластри. Особено характерни са западните пиластри, в които са оформени полуцилиндрични ниши. Подобен план, със същите подпори на купола, имат и църквите № 2 в Червен и Архангел Гавриил и Михаил в Несебър. В плана и градежа ѝ са изявени много отчетливо характерните черти на Търновската църковна архитектура от началото на Второто царство, а именно: продълговат план, многостенна апсида, разчленение на външните стени на псевдоконструктивни аркирани ниши и пиластри, които са изградени с декоративен градеж.

През отчетната година бе установено, че двете странични галерии не са синхронни. Най-напред, и то не по-късно от XIII век, е била построена южната галерия, а северната е по-късна и най-вероятно тя датира от времето на турското владичество. Подобни приземни галерии от юг са имали църквите "Св. Иван Рилски" на Трапезица, дворцовата църква от първия период, когато е била включена в замъка на Асеневци, и други. Бяха изяснени и западните входове към притвора и наоса. Намерените късове от глинени съдове, различните други битови предмети, а така също и монетите показват, че животът около църквата е продължил от ранно-желязната епоха до края на турското робство.

Резултатите от проведените археологически разкопки на църквата "Св. Димитър" обаче не се изчерпват само с установяване на нейния план и строителната ѝ история. Намерените късове от тухли, хоросан, декоративна керамика, бигори и други, направените наблюдения на запазения оригинален зид на апсидата и издирените стари рисунки и описания на църквата ни дадоха възможност да открием и някои нови елементи от живописната ѝ външна украса, които не са отбелязани в досегашните изследвания. Видимата страна на тухлите от декоративния градеж са били оцветени с червена боя, а по намерените значителен брой хоросанови късове са запазени следи от врязани геометрични орнаменти, оцветени в червено, черно или бяло. Те са били използвани в различни съчетания в украсата на архиволтите, тимпаните и тухлените пояси. Подобна рисувана украса в тимпаните е имала и църквата "Св. Богородица Темнишка" в Асенова махала, която датира от края на XII век. Живописната украса по фасадите на търновските църкви от края на XII век се явява като предшественик на керамопластичната украса по несебърските църкви - "Св. Иван Алитургетос", "Архангел Михаил и Гавриил", "Пантократор", "Св. Параскева", "Св. Тодор" и други.

Проведените археологически разкопки на църквата "Св. Димитър" представляват съществен принос в изследването на култовите сгради в ареала на Търновската архитектурна школа.

Х. НУРКОВ (В. ТЪРНОВО)

РАЗКОПКИ НА ЦЕРЕВЕЦ - ОБЕКТ - V

Археологическите разкопки на обект V продължиха съобразно програмата за проучването на Царевец. Работата започна на 5 юли и продължи до 5 август и след това от 15 до 25 ноември. Средно работихме с 9-12 работници. Ръководител на обекта е Христо Нурков, подпомогнат от Иван Кокорков. Работата бе организирана на два сектора - разширение на обекта югозападно от църква № 11 със задача да се проучи южната част на обекта и се съедини с обект № 9, и северно от църква № 10 със задача да се завърши проучването на сградата до църквата и се доизясни последователността на тяхното построяване.

Дебелината на културните напластявания югозападно от църква № 11 достигна до 1,60-2 м, а северно от църква №10 е значително по-голяма поради денивелацията на терена. Установиха се следните културни пластове: от турската епоха, средновековен български, ранновизантийски и тракийски.

I. Културен пласт от турската епоха

Архитектура от тази епоха се разкри само в непроученото южно разширение на обекта - улична калдъръмена настилка и отделни зидове от жилища, без да може да се очертае техният план.

II. Средновековен български културен пласт

Югозападно от църква № 11 се откри сграда, която е имала три помещения. Подовото ѝ ниво се установи от пласта от опожарени разрушения и две огнища. Сградата се свързва с комплекса западно от църква № 11, 14 и 15, разкрит през миналата година. Тя също е унищожена от пожара, който е обхванал целия комплекс. В профила западно от сградата се очерта нивото на средновековната улица, част от която беше разкрита още през миналия сезон (южното ѝ продължение се разкри през този сезон в обект № 9). Проучването на сградата северно от църква № 10 продължи в трите южни помещения. Разкри се вътрешното лице на крепостната стена, която в този участък е била преправена. Първоначално стената е имала по-голяма дебелина, намалена сред разрушаването ѝ с 0,40-0,50 метра. Под основите на тази сграда се разкри югозападният ъгъл на друга по-ранна средновековна сграда, животът на която се свързва с първата крепостна стена. Вероятно сградата и стената са разрушени едновременно. Върху техните разрушения и отстъпа на крепостната стена лежат основите на новата сграда. Установи се следната хронология: най-напред църква № 10, след това зида северно от нея, който вероятно образува галерия от северната страна на църквата. Разкритите основи на по-ранна сграда показват, че става въпрос за два строителни периода през средновековната епоха. Разкриха се и погребения, които принадлежат към некрополите на църкви № 10 и 11. Архитектурата и битовият материал показват гъсто застрояване и свидетелствуват за интензивен живот.

III. От ранновизантийския културен пласт по-голям интерес представлява горната част от римска надгробна стена.

IV. Тракийският културен пласт е недостатъчно изявен.

Т. ОВЧАРОВ (КАЗАНЛЪК), П. СТАНЕВ (В. ТЪРНОВО)

РАЗКОПКИ НА ЦАРЕВЕЦ – ОБЕКТ "III А(ТЕРАСА, ИЗТОЧНО ОТ ПАТРИАРШИЯТА), ПРЕЗ 1972 ГОДИНА

Обект "III А тераса източно от Патриаршията" се намира западно от алеята, водеща от Двореца към Балдуиновата кула.

Тук археологическите разкопки са започнали през 1969 г. и завършиха през 1972 година.

Ръководител на археологическите проучвания е Тодор Овчаров, от Историческия музей "Искра" в Казанлък.

На обекта работи и Петър Станев от Окръжен исторически музей – гр. В. Търново. Общо са проучени 300 кв. м площ.

От средновековните жилища XIII и XIV век са запазени само отделни помещения, с изключение на сграда № 45, чийто план е запазен по-цялостно. Основите на жилищата № 45, № 51, 52, и 53 са запазени в субструкция. Градени са от ломени камъни на калова спойка и са фундирани в по-ранните културни пластове или в жълто-кафявата стерилна глина. Голямата денивелация на терена също е допринесла за разрушаването основите на запазените жилища.

От археологическите находки заслужават внимание няколко железни върха на копия и стрели.

В проучените през 1972 г. квадрати не са регистрирани тракийски и ранновизантийски културни наслоявания. От тия епохи се откриха 206 фрагмента от тракийска керамика и 127 фрагмента от ранновизантийска керамика. В квадрати CXIII/15 и CXIII/ 20 са регистрирани четири турски погребения, принадлежащи на турския некропол.

В резултат на цялостното проучване на терасата, източно от Патриаршията, през 1969/1972 г. може да се направят изводите:

1. Тя е обитавана още през къснобронзовата и раннежелязната епоха.

2. През периода V-VII век терасата е частично застроена.

3. Животът на терасата, източно от Патриаршията, е най-интензивен през периода XII-XIV век. По това време тя е изцяло застроена от терасовидно построени сгради. Новоразкритите жилища от квартала, източно от Патриаршията, дават някои нови данни относно градоустройството на средновековния Търновград – столица на Втората българска държава през XIII и XIV век.

4. Върху част от северния край на терасата, източно от Патриаршията, се е намирала една част от турски некропол.

А. ПОПОВ (В. ТЪРНОВО)

РАЗКОПКИ НА ЦАРЕВЕЦ – ОБЕКТ XV

Обект "Царевец-XV" се намира покрай северозападната крепостна стена на хълма Царевец и обхваща 100 кв. м площ.

Задачата на разкопките беше да се изследва археологически теренът край крепостната стена.

На обекта се започна работа на 22 май и завърши на 6 септември 1972 година.

През този период бе изчерпано културното напластяване и в западната част се достигна до 6,20 м дълбочина.

Археологическите разкопки потвърждават едно продължително историческо обитаване на този район на хълма Царевец. Разкритите пластове от разрушения, с големи следи от пожари показват, че културното напластяване не е било само последица от мирно отлагане, а и на трагични събития.

Теренът е обитаван още в късноброзновата и ранножелязната епоха. Убедително доказателство за това са откритите огнища и фрагментираният керамичен тракийски материал.

През V-VII век върху тракийските културни останки е построена голяма ранновизантийска сграда. Намерените гвоздеи показват, че сградата е имала дървени конструкции. Количеството на откритите материали в този пласт и дебелината му свидетелствуват за сравнително интензивен живот през тази епоха.

Терасата е обитавана и по време на Първата българска държава. Основания за това заключение ни дават разкритото огнище и ранно-българска керамика в един тънък слой, показател за не много продължителен живот.

Животът не е прекъснал и през XI-XII век. Жилища от това време не бяха открити, но намерените фрагменти от керамика от този период потвърждават заключението ни.

Най-интензивен живот е имало през време на Втората българска държава. Това се установи от голямата строителна дейност през този период, в която се разграничават три етапа. Намериха се огромно количество фрагменти от битова керамика, с многообразно и художествено изработено сграфито; значителен брой монети (Иван Александър, Константин-Асен, Иван Шишман), оръдия на труда, накити и пр.

От времето, когато селището, построено на хълма, става столица на Втората българска държава, има най-интензивен живот. Очевидно увеличаването на обитателите, широката строителна дейност и ежедневният бит са намерили отражение в богатите останки на този културен пласт от обекта.

П. СТАНЕВ (В. ТЪРНОВО)

РАЗКОПКИ НА ЦЕРЕВЕЦ - ОБЕКТ XI

Обект XI се намира на западния склон на хълма Царевец, северозападно от алеята към "Лобната скала".

През 1972 г. разкопките се проведоха под ръководство на Петър Станев, уредник в Окръжния исторически музей във В. Търново.

Целта на проучванията бе да се приключат археологическите разкопки на средновековния, ранновизантийския и тракийския културни пластове, с което да завършат и цялостните теренни изследвания на обект № 11.

Богатият археологически материал и направените наблюдения по време на разкопките позволяват да се определят стратиграфски културните наслоявания от следните епохи: тракийска, ранновизантийска, средновековна (старобългарска VIII-X век, от времето на византийското владичество и от времето на Втората българска държава XIII-XIV век) и турска.

Тракийският културен пласт бе проучен сондажно поради по-късното архитектурно строителство. Откриха се фрагменти от халщатска и латенска керамика. Ранновизантийският културен пласт е най-плътният и дебелината му варира между 3,60 и 1,40 метра. Разкри се част от сграда и от ранновизантийската крепостна стена, както и едно бъркало. Керамиката е в малки количества. Средновековният културен пласт е най-наситеният с архитектура и археологически материали и има дебелина, варираща между 1,30 и 1,80 метра. От времето на Втората българска държава - XIII и XIV век се откриха четири жилища, 6 самостоятелни зида, 5 огнища, 1 отточен канал, 2 средновековни бъркала и 1 погребение. Основите на жилищата са запазени в субструкция.Градени са от ломени камъни на калова спойка и са фундирани в по-ранните културни пластове. План на цяло жилище не бе запазен.

От археологическите материали особен интерес предизвикват един добре запазен железен боздуган и едно малко мраморно кръстче.

Дебелината на турския културен пласт е от 0,50 м до 0,70 метра. Бяха разкопани два турски зида и един плочник, намерени бяха 163 фрагмента керамика и четири монети.

Изхождайки от разкритите археологически паметници и намерените археологически находки на обект № XI през 1972 г., може да се направи изводът, че живот върху тоя участък на хълма Царевец е кипял от тракийската епоха до втората половина на XIX век. Архитектурно строителство обаче е имало само през периодите V-VI век, XIII-XIV век и епохата на турското владичество. Най-добре тая част от хълма Царевец е била застроена през времето на Втората българска държава - XIII и XIV век.

Й. ЧАНГОВА (СОФИЯ)

РАЗКОПКИ НА ПЕРНИШКАТА КРЕПОСТ

В разкопките на Пернишката крепост през 1972 г. взеха участие Йорданка Чангова от АИМ, Виолета Димова и Венеция Любенова от ОИМ в Перник. Работи се по крепостните стени, около портата и в центъра на крепостта - около триконхалната църква. Западната и северната крепостни стени са напълно разкрити от външната страна и отгоре. При положение, че стените не са напълно разчистени, възможно е някои виждания, които имаме сега да бъдат в бъдеще допълнени или коригирани.

И в този участък крепостните стени следват конфигурацията на терена. На места те вървят успоредно с останките от тракийската крепостна стена, а в останалата част или ги застъпват, или следват над самите тях. В средновековните крепостни стени ясно се разграничават два строителни периода. Стената от първия период е била двойна с ширина 2,20-2,40 м. Градежът е ломен камък и хоросан. На места в зидарията са употребени архитектурни детайли от антични постройки. Първоначално е била изградена вътрешната стена. Тя има замазани и подчертани с линии фуги. Външната е строена на кофраж. С тази стена конструктивно е свързана една правоъгълна кула, която се е издигала на ъгъла, който сключват северната и западната стена. При силен земетръс стените са били изцяло разрушени и веднага след това голямо бедствие, което е причинило и пожар, е била издигната нова крепостна стена. На места тя легнала върху останките от по-старата стена или последната е била надзидана. От запад крепостта е получила нова стена. Нейните останки следваха покрай останките от по-ранната. Крепостната стена от втория строителен период е изпълнена в техника емплектон, като в градежа са употребени дървени греди, които не са се показвали на лицето на зида. Отбранителната мощ на стената била подсилена с бастиони, които имали правоъгълна форма.

На около три метра южно от портата бяха разчистени останки от двуетажна църква. В източната част на долния етаж, на чийто останки попаднахме, се е намирала крипта. В последната се е слизало по каменни стълби, изградени в южната ѝ стена. Църквата е имала дължина 11 м и широчина 7,50 м. Стените ѝ са били изградени в техника емплектон и употреба на дървени греди. По замазаните фуги на стените покрай улицата, която идвала от портата на крепостта, се намериха графити - животни, птици, нечетливи надписи.

В центъра на крепостта бяха разчистени останки от жилище от камък на кал. Многобройните находки, които излязоха от този сектор - керамика, прешлени за вретена, ножчета, длета, везни, куки, костени апликации, печати и други предмети, увеличават броя на известните вече типове и говорят за интензивен живот в крепостта. А намерените 12 броя бронзови монети от Филип II и Александър III подкрепят датировката ни на тракийската крепост, съществувала на Пернишкото плато.

Й. ЧАНГОВА (СОФИЯ)

РАЗКОПКИ НА ЛОВЕШКАТА КРЕПОСТ

През миналото лято разкопките на Ловешката крепост продължиха около месец. В тях взеха участие Йорданка Чангова от АИМ и Константин Драгнев от ОИМ в Ловеч. Работи се на запад от портата на крепостта, покрай крепостната стена. Като резултат бяха разчистени помещения в редица, които са се облягали на нея. Стените на първите четири имат солиден градеж - камък, свързан с хоросан. Запазени са на височина до 1,80-2 метра. Помещенията, които са образували една постройка, са различно големи. Първото, което се намира в ъгъла между крепостната стена и портата, има неправилна форма, тъй като е на извивката на крепостната стена. Второто има размери 8,20 х 4,50 м. В южната му половина беше разчистена основа на пещ. Третото помещение е още по-голямо - 8,20 х 6,40 м. Четвъртото е най-малко 2,35 х 2,35 м. Източната и западната му стени са конструктивно свързани с крепостните стени. Тук беше разчистен и канал за оттичане на дъждовните води извън крепостта. Изключително бедните находки, които излязоха от насипите в помещенията, здравият им градеж, големите размери и местоположението им ни дават основание да предполагаме, че тази постройка е била свързана със защитата на крепостта и портата. Още повече, че подобна сграда излезе и източно от последната.

Постройките, които бяха разчистени на запад от първата сграда, са от камък на калов разтвор. Предметите, които бяха намерени при тяхното разкопаване – керамика, прешлени за вретена, колективната находка от железни земеделски сечива, златното украшение и домашната пещ в едно от помещенията, показват, че са жилищни.

М. КОВАЧЕВА (СОФИЯ)

АРХЕОМАГНИТНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ИНТЕНЗИТЕТА НА ДРЕВНОТО МАГНИТНО ПОЛЕ В БЪЛГАРИЯ

Работата съдържа резултати от археомагнитно изследване на образци от датирани археологични обекти. Получена е кривата на вековния ход на интензитета на магнитното поле в България за последните 2400 години. Показано е доброто съвпадение на получените у нас резултати с тези от археомагнитни изследвания в Централна Европа.

Като е използвана новополучената крива за хода на интензитета на магнитното поле и известната такава за неговата инклинация, е показан пример за датиране на тухлен материал.

РЕЗЮМЕТА НА ОТЧЕТИ ЗА РАЗКОПАНИ
ОБЕКТИ ПРЕЗ 1972 ГОДИНА

Технически редактор Сл. Николов
Коректор Т. Маринова
Машинопис Е. Тодорова

Поръчка № 419, Тираж 300, Формат 65 х 92/16
Печатни коли 5,25

МНЗ – Център за научна медицинска информация
София 27, ул. "Бяло море" 8, Тел. 44-19-71